

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Факультет дошкільної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної педагогіки

Кваліфікаційна робота магістра

ФОРМУВАННЯ САМОВИРАЖЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виконала: здобувачка
освітнього ступеня магістра
денної форми навчання
ОПП «Дошкільна освіта. Практична
психологія в закладах дошкільної освіти»
спеціальності: 012 Дошкільна освіта
Астахова Алевтина Борисівна

Науковий керівник:
доктор психологічних наук, професор
Булгакова Олена Юріївна

Одеса – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ САМОВИРАЖЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	8
1.1 Зміст поняття «самовираження» у науково-теоретичних дослідженнях	8
1.2 Вплив творчої діяльності на формування самовираження в дітей старшого дошкільного віку	18
1.3 Психолого-педагогічні умови у процесі формування самовираження у старших дошкільнят у творчій діяльності	29
Висновки до 1 розділу	39
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНЯТ САМОВИРАЖЕННЯ У ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	42
2.1 Вивчення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку	42
2.2 Розробка та реалізація дослідно-експериментальної роботи з формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчої діяльності	56
Висновки до другого розділу	68
ВИСНОВОК	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дошкільна освіта розглядається як перший, початковий рівень освіти дітей, спрямований на розвиток особистості дитини, її здібностей у різних напрямках. Державний освітній стандарт дошкільної освіти відображає концептуальні підходи до побудови дошкільної освіти, та визначає необхідність підтримки індивідуальності кожної дитини, спонукання її до самовираження себе.

Значну роль формування самовираження відіграли такі вчені, як С. Д. Максименко, В. О. Татенко, О. Ф. Бондаренко, Т. М. Титаренко, І. Д. Бех.

Самовираження – це широке коло вербальних і невербальних поведінкових актів, використовуваних людиною для передачі інформації іншим людям, і навіть створення певного образу себе. В психолого-педагогічній науці феномен самовираження слід розглядати, як прагнення кожної людини продемонструвати оточуючим людям свої індивідуально-особистісні особливості та характеристики з метою створення певного уявлення про себе, а також реалізувати та пізнати себе [8].

Інтерес становлять дослідження, де розкриваються шляхи та способи формування у дітей самовираження. Особливе місце відводиться працям педагогів, психологів і лінгвістів у розвитку мовного самовираження в роботах Ж. Піаже, Дж. Брунера, Н. Курман, Н. Гавриш, Г. Гарднера, Н. Хомського, О. Савченко. Розвиток самовираження у руховій активності розглядали Д. Піфафф, Р. Гросс, Ф. Еріксон, А. Гезелл, П. Щербань, Т. Круцевич, К. Гребер, Р. Лабан. Розвитком самовираження в образотворчій діяльності займалися В. Лоуенфельд, Ф. Келлог, Г. Рід, В. Буряк, Л. Орлова, Е. Айснер, І. Малчевська.

Для нашого дослідження значимість є творчою діяльністю, її потенційними можливостями у формуванні самовираження у дітей дошкільного віку. Процес самовираження у творчій діяльності – це саморозкриття та самовираження свого «образу Я», що формує у дитини уявлення про себе, про

свої бажання, про свої прагнення, про свої почуття під час процесу створення та презентації результатів своєї праці у творчій діяльності [10].

Однак проблема формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку у творчій діяльності недостатньо вивчена: не опрацьовано методологічні, теоретичні та змістовні аспекти цього питання, відсутні методичні матеріали, що дозволяють організувати цей процес на рівні дошкільного навчального закладу.

З вище викладеного випливає наявність протиріч:

- на соціально-педагогічному рівні – між замовленням суспільства на формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку та відсутністю системної педагогічної діяльності щодо організації даного процесу;

- на науково-теоретичному рівні – між необхідністю ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з процесом самовираження у творчій діяльності та недостатньою розробленістю науково-теоретичних засад цього процесу у сучасній дошкільній педагогіці;

- на науково-методичному рівні – між потребою у методичному забезпеченні процесу самовираження у творчій діяльності та недостатньою опрацьованістю технологічних та змістовних аспектів у педагогічній практиці дошкільної освітньої організації.

Внаслідок аналізу наукової літератури, вивчення практичного досвіду педагогів ЗДО було сформульовано наукову проблему дослідження: як організувати процес роботи у творчій діяльності, для забезпечення ефективності формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку?

У зв'язку з недостатньою представленістю у науковій та методичній літературі зазначеної проблеми та на підставі заявленої нами соціальної значущості даного напрямку було визначено тему дослідження : «Формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчої діяльності».

Мета дослідження: розробка, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка результативності творчої діяльності, спрямованої на формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: формування у дітей старшого дошкільного віку самовираження у творчій діяльності.

Гіпотеза дослідження: процес формування у дітей старшого дошкільного віку самовираження у творчій діяльності можливий, якщо:

- обґрунтувати та розкрити психолого-педагогічні умови, що забезпечують формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку у творчій діяльності;

- на основі індивідуально-диференційованого підходу, для публічного подання дітьми старшого дошкільного віку своїх досягнень, творчий підхід педагога до формування у старших дошкільнят самовираження, створення творчого предметно-просторового середовища є одним із ключових факторів, що сприяють гармонійному розвитку дітей старшого дошкільного віку з урахуванням вимог освітнього стандарту дошкільної освіти визначити структурні компоненти самовираження як педагогічної категорії;

- організувати творчу діяльність, що спонукає до прояву дітьми старшого дошкільного віку самовираження.

Відповідно до мети та гіпотези сформульовані такі **завдання дослідження**.

1. Проаналізувати проблему формування у дітей старшого дошкільного віку самовираження у творчій діяльності.

2. Уточнити структуру та зміст понятійного апарату проблеми формування у дітей старшого дошкільного віку самовираження у творчій діяльності.

3. Визначити критерії та показники формування у дітей старшого дошкільного віку самовираження.

4. Виявити психолого-педагогічні умови формування у дітей старшого дошкільного віку самовираження у творчій діяльності.

Методологічну основу дослідження склали:

- підходи до розуміння сутності самовираження представлені у працях К. Роджерса, А. Маслоу, Г. Олпорта, Е. Фромма, Г. Гарднера, Дж. Дьюї, В. Франкла, Ю. Бойчук, О. Савченко, Т. Феофілової;

- гуманістична педагогіка, філософія, психологія К. Роджерса, А. Маслоу, В. Франкла, Е. Фромма .

Теоретичну базу дослідження становлять:

- психолого-педагогічні дослідження творчої діяльності Ж. Піаже, Дж. Брунера, К. Роджерса, А. Маслоу, В. Франкла, Г. Гарднера, Дж. Дьюї, В. Лоуенфельда, Ф. Келлог, Е. Айснера, Н. Гавриш, О. Савченко, І. Малчевської;

- концепції художньо-естетичного виховання: Г. Ріда, В. Лоуенфельда, Е. Айснера, Г. Шевченко, Л. Орлової, В. Буряка, а також ідейні засади гуманістичної естетичної освіти К. Роджерса та Дж. Дьюї;

- самовираження розглядається нами у ракурсі двох взаємопов'язаних складових: дитини (Ж. Піаже, Г. Гарднера, Дж. Брунера, А. Гезелла, Н. Гавриш, О. Савченко) та дорослого (К. Роджерса, А. Маслоу, Е. Фромма, Дж. Дьюї, В. Франкла, Т. Феофілової, Ю. Бойчук).

Для вирішення поставлених теоретичних та практичних завдань використовувалися такі методи дослідження:

– теоретичні методи включають міждисциплінарний підхід до аналізу ключових категорій, що формують предмет дослідження, виявлення загальних рис, зіставлення та порівняння різних наукових точок зору на тему самовираження у дітей старшого дошкільного віку в творчій діяльності;

– емпіричні методи включає вивчення законодавчих і методичних матеріалів, безпосереднє спостереження за процесами навчання, діалог з учнями, активне спостереження, аналіз результатів творчих робіт дітей;

– експериментальні методи включають констатуючий, формуючий та контрольний експерименти, методи обробки результатів (якісний та кількісний аналізи результатів дослідження, методи математичної та статистичної обробки, метод наочного подання результатів).

Дослідно-експериментальна база дослідження:

Вивчення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчої діяльності в рамках дослідно-експериментального дослідження здійснювалося на базі ЗДО №228 м. Одеса. У дослідженні взяли участь всього 40 дітей старшого дошкільного віку 5-7 років: експериментальна група та контрольна група – по 20 дітей.

Апробація та використання результатів роботи велися протягом усього дослідження. Результати доповідалися на звітних конференціях з практики, а також послідовно відображалася у наукових публікаціях тез.

Структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури (69 найменувань). Для ілюстрації тексту використовується 2 рисунки та 3 таблиці. Основний текст роботи викладено на 73 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ САМОВИРАЖЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Зміст поняття «самовираження» у науково-теоретичних дослідженнях

Теоретико-методологічна основа забезпечила розробку понятійного апарату нашого дослідження, що базується на співвідношенні ключових понять із класичними уявленнями про процес самовираження.

«Вираз» є спосіб зовнішнього відображення, у якому знаходить свій відбиток внутрішній стан людини. Процес вираження себе має на увазі втілення та демонстрацію цих внутрішніх переживань у зовнішньому вигляді. Таким чином, коли людина висловлює себе, вона відкриває свої внутрішні почуття та думки для розуміння оточуючими [4].

В сучасній освітній сфері спостерігається недостатня увага до розробки концепції «самовираження». Тим не менш, у наукових працях з філософії, психології та педагогіки, активно обговорюються питання, пов'язані з людським існуванням, аналізуються різні аспекти самовираження особистості, і в цих дискусіях часто зустрічається термін «самовираження» [7].

Розкриємо представленість понять «самовираження» у філософії. Самовираження є ключовим аспектом існування особистості і демонструє нескінченні перспективи, що відкриваються перед людиною у його розвитку. Проте слід зазначити, що не кожен прояв самовираження відбиває глибинні, сутнісні риси особистості. Важливо усвідомлювати, що, наприклад, у межах світоглядних концепцій відбувається максимальний розвиток протистояння між особистістю та навколишнім світом. У цьому контексті світ постає як абсолютна протилежність «Я», втрачаючи свою початкову цінність і стаючи лише інструментом у служінні світоглядної концепції [54].

Фундамент на формування педагогічних підходів, вкладених у осмислення глибини самовираження, було закладено підходами, розробленими у філософії, які підкреслюють двоїстість людської природи. Ці підходи стверджують, що людина одночасно є частиною біологічного світу, являючи собою певний вигляд, і водночас він соціальна істота, яка живе у культурному середовищі серед інших людей. При цьому кожна людина має власну унікальність, індивідуальність і внутрішній світ, що робить його неповторним [7].

В філософії виявлено ключові відмінності в осмисленні процесу самовираження між Заходом і Сходом, який включає встановлення особистісних орієнтирів через трансформацію світу навколо і його адаптацію. В історичному контексті простежується тенденція до зміни соціальних характеристик індивіда, обумовлена його оточенням, політичним устроєм і переважаючими в конкретний період суспільними цінностями. У сучасному філософії самовираження сприймається як процес гармонійного розвитку особистості, у своїй особливу увагу приділяється свободі вибору свого життєвого шляху [2].

В контексті нашого дослідження інтерес представляє концепція, що простір і час є інструментами для осмислення життя людини, можна зробити висновок, «що самовираження може виявлятися як протягом часу, так і в просторовій формі, як процес та як його результат, відповідно. Залежно від обставин, самовираження може аналізуватися як серія дій, що здійснюються людиною в часі, або як фіксований у просторі продукт цих дій, або ж як комплекс, що включає тимчасові та просторові аспекти суб'єктивного змісту завжди з урахуванням його зовнішньої форми. Отже, вищевикладена структура відбиває повноту і узгодженість елементів самовираження [19].

Аналіз визначень поняття «самовираження» дозволив встановити, що цей процес є:

— як втілення глибинної суті людини, яка об'єктивно передусім її особистісному існуванню і часто стоїть у суперечності з реальним індивідом, виступаючи в ролі ідеалу, досяжного та здійсненого за певних умов та обставин. Індивід може самостійно та цілеспрямовано вибрати своє призначення

у житті. Проте самовираження людини тісно пов'язана із соціальними факторами, моральними цінностями та оточенням.

– людина – це не просто істота, а творець свого способу життя, який живе повною мірою лише через свої дії, що формують його індивідуальність.

– самовираження у філософії, кожна людина зобов'язана самостійно формувати своє «я» і зумовлювати своє майбутнє, адже його перебіг залежить від особистих виборів та рішучості [16].

Інтерес представляє розгляд поняття «самовираження» у психології воно є як процес, так і результат усвідомленого визначення себе, самовизначення та утвердження власної особистості.

Самовираження дозволяє людині розкрити та розвинути свою унікальність. У цьому контексті індивід стає творцем та інтерпретатором свого життя у всіх його аспектах.

Також самовираження сприймається як ключова потреба, властива людській сутності, воно сприймається як унікальна духовна потреба, характерна лише людини. Цей термін «самовираження» застосовується для аналізу особистості як духовне і душевне створення, яке нерозривно пов'язане з історичним розвитком людства [18].

Самовираження – це способи, з яких людина може реалізувати себе як особистість як у діяльності, і у спілкуванні, як і під час вирішення своїх життєвих завдань [1].

Таким чином, виділяються такі підходи до визначення поняття «самовираження» – напрям, який створює міцну і цілісну позицію людини у ставленні до світу навколо себе. Цей вектор відіграє ключову роль у формуванні психічного благополуччя індивіда, включаючи його ціннісні системи, когнітивні процеси, стратегії поведінки і, в результаті, курс його життєвого шляху.

На початку шляху самовираження проявляється інстинктивно і неусвідомлено, слідує певним формальним рамкам, але ще не наповнене глибоким змістом самопізнання. У міру поглиблення особистісного розвитку,

самовираження стає усвідомленою психологічною потребою, приймаючи цілеспрямований та осмислений вигляд.

Самовираження може виявлятися в різних формах, включаючи деструктивні, проте в рамках соціальної та особистісної динаміки краще розглядати форми самовираження, пов'язані з творчим процесом. Справжнє самовираження передбачає наявність творчого аспекту, інакше людина відтворює внутрішньо закладені програми та стереотипи. Основа різних форм самовираження вкладається в одну загальну нитку - демонстрацію «творчого Я» індивіда [9].

В психологічній теорії використовується поняття «вектор самореалізації», яке описує напрямок та інтенсивність самовираження індивідуума в рамках реального світу. Цей вектор формує стійку та інтегровану позицію індивіда щодо навколишньої дійсності, визначаючи специфічний тип відносин до світу загалом і до самого себе. Такий вектор значно впливає на психічний стан особистості, включаючи систему цінностей, пізнавальні процеси, поведінкові стратегії і, зрештою, напрямок розвитку її життєвого шляху [47].

Аналізуючи теорії самовираження через призму психологічних поглядів на різноманітність аспектів людського буття, у сфері розвитку інтересів, схильностей і потреб, можна зрозуміти, що самовираження прогресує, перетворюючись із простих форм на складніші, які краще відбивають вищі рівні людської суб'єктивності. На початковій стадії самовираження має інстинктивний, несвідомий і формалістичний характер, тобто має певну форму, але ще не насичене глибоким змістом самоідентифікації. З розвитком суб'єктивності самовираження перетворюється на психологічну потребу, набуваючи свідомого та цілеспрямованого характеру [14]. На більш високих рівнях суб'єктивності, включаючи особистісний, індивідуальний та універсальний, самовираження набуває форми духовної потреби, яка відображає людське прагнення самовираження як втілення своєї духовної сутності.

У західній психології питання самовираження індивіда розглядається через призму двох ключових аспектів: саморозкриття, яке передбачає відкриття

особистих даних оточуючим, та самопрезентації, що полягає в усвідомленому формуванні певного образу себе у сприйнятті інших. Основна увага у наукових дослідженнях приділяється загальним принципам, якими розвиваються ці процеси, і навіть різним чинникам, що їх визначають [60].

Вивчення процесу самопізнання та саморозкриття зародилося в епоху гуманістичної психології у 1950-х роках XX століття. Це не було випадковістю, адже саме цей напрямок присвятив себе глибокому розумінню людини як активного учасника свого життя. Це знайшло відображення у ключових поняттях, які були введені його прихильниками: самоактуалізація, самовираження, саморозкриття та саморозвиток. Ключовим моментом формування гуманістичної психології стали дослідження А. Маслоу, у яких самотворення було вперше визнано як незмінний аспект людської сутності» [64].

У рамках сучасних наукових досліджень у галузі психології, метою якої є аналіз та розуміння людської природи, включаючи її духовний, соціальний та інтелектуальний розвиток, широко застосовуються такі ключові слова, як «самопізнання», «саморозвиток», «самосприйняття», «самооцінка». Ці концепти відображають процеси самоусвідомлення, особистісного зростання, самосприйняття та самооцінки, які характеризують здатність індивіда до усвідомлення себе як активної, самостійної та здатної до здійснення специфічних для людини типів діяльності. До цього ряду слів відноситься і «самовираження», яке необхідно розглядати як процес, де центральну роль відіграє компонент «само» [62].

С. Джуард описав саморозкриття як акт добровільного та усвідомленого розкриття інформації про себе іншим індивідам. Це процес, у якому людина навмисно ділиться з оточуючими своїми внутрішніми переживаннями, думками, особистими історіями, актуальними проблемами, взаєминами з людьми, емоціями, викликаними мистецтвом, особистими цінностями та численними іншими аспектами свого життя [57].

А. Маслоу описав прагнення людини до самовираження, самореалізації та досягнення свого потенціалу як процес самоактуалізації. Цей процес

відбивається через низку особистісних характеристик: оптимістичне ставлення до життя, незалежність і самодостатність, вміння жити справжнім моментом, як це підкреслював М. Хайдеггер, прагнення глибокого розуміння буття, спонтанність та творчий підхід. Виходячи з цих ідей, у контексті нашого дослідження можна зробити висновок, що прагнення людини до самовираження у певній діяльності є природною потребою у самореалізації та самопрезентації, а також у прагненні до самосприйняття як успішної особистості.

Звертаємо увагу, що дослідження механізмів самопізнання та самопрезентації у дітей дошкільного віку має ключове значення для глибокого осмислення процесу самовираження у даних дітей. Це дає можливість розкрити мотиви та форми, за допомогою яких дитина прагне показати себе як активного учасника спілкування, що володіє унікальною особистістю, творчими талантами, власним поглядом на світ та ставленням до нього [26].

Вивчаючи функції самовираження, ми можемо виділити кілька універсальних функцій, властивих будь-якому виду самовираження індивіда, саме:

- екзистенційна функція дана функція виявляється у тому, що, передаючи відомості про себе, індивід підтверджує своє буття як суб'єкта, залученого до соціальних взаємодій;
- комунікативна функція дана функція виявляється у тому, що, спілкування є основою, адже вся інформація, яку індивід передає через різні засоби самовираження, спрямована на взаємодію з іншими людьми;
- ідентифікаційна функція дана функція виявляється у тому, що, самовираження людини спрямовано відображення її сприйняття світу, її погляду на реальність і ставлення до навколишнього світу;
- перетворювальна функція дана функція виявляється у тому, що, самовираження є творчою діяльністю, яка спочатку спрямована на створення нових способів буття та підвищення ефективності;

– функція саморегуляції дана функція виявляється у тому, що, самовираження є інструментом гармонізації особистого емоційного сприйняття світу та його відображення через різноманітні форми;

– функція самовтілення дана функція виявляється у тому, що, процес самовираження відбувається через різноманітні форми та способи життєвого прояву, індивід формує унікальне сприйняття навколишнього світу та своєї ролі в ньому [26].

Рівень розвитку людини визначається її здатністю бути суб'єктом. Коли дитина починає усвідомлювати внутрішні потреби і сприймати себе як джерело своїх вчинків, її самовираження трансформується, набуваючи характеру глибокої душевної необхідності. Це зовсім новий рівень, який відрізняється від простого самовираження, властивого людині як «природній істоті», де способи вираження визначаються самою природою [10].

Розвиток методів та форм самореалізації індивіда відбувається в умовах, які не визначають його самовираження. Це пов'язано з розширенням областей діяльності дитини, з формуванням у нього комплексу уявлень про себе або так званого « самосприйняття », з інтеграцією в його життя безлічі дій, пов'язаних із використанням предметів та практичних навичок. На цьому етапі дитина починає виступати як суб'єкт основних форм соціальної активності (праці, спілкування, пізнання), демонструючи такі якості, як ініціатива і самостійність у пізнанні світу, а також активне і творче залучення до предметно-практичної діяльності. Інакше кажучи, самовираження суб'єкта стає об'єктивним. Це вже не просто реакція на зовнішні події, а цілеспрямовану дію, яка набуває для суб'єкта особливого значення [9].

Поява в дитини бажання виявити свої унікальні риси, це відбиває її прагнення розширити горизонти власних знань та навичок. Процес самовираження включає вибір різних видів діяльності і соратників для їх реалізації. У момент, коли дитина стикається з необхідністю зробити вибір і успішно його здійснює, можна говорити про початок формування його індивідуальності та відокремлення від зовнішнього світу. Цей процес

автономізації зосереджує увагу дитини на власній особі і може призвести до несподіваних відкриттів про себе, раніше невідомих йому [32].

Вивчення наукових теорій, які розкривають механізми та специфічні особливості самовираження у різноманітних сферах діяльності, відкривають перед нами досить широкий спектр різних напрямків та галузей формування цього процесу. У межах цих досліджень фахівці виділяють такі форми самовираження, як індивідуальне, особистісне та творче, емоційне самовираження і самовираження через комунікацію[14].

Поняття індивідуальне самовираження є здатністю людини більш повно реалізувати свої поточні та потенційні якості, а також сприйняття себе, яке відбувається через процеси відокремлення від суспільства та прийняття її цінностей. Цей процес спрямовано глибоке перетворення особистісних якостей людини, інших й навколишнього світу [12]. Вчені підкреслюють, що процес відокремлення від суспільства та прийняття його цінностей є єдиним, і він є фундаментом для збереження унікальності та неповторності особистості.

Можна з упевненістю стверджувати, що здатність до самовираження є невід'ємною рисою людини. Людина може виражати тільки те, що знаходиться в її природі і що вона усвідомлює як свою унікальну рису. Людина освоює свої особливості через безперервну взаємодію процесів відокремлення від інтеграції у суспільство.

Щоб глибоко зрозуміти педагогічні аспекти самовираження, доцільно використовувати метод, заснований на розумінні людини як унікального, але і як цілісного буття, що включає як фізичну природу, так і духовні та емоційні аспекти. Перевага цього методу в тому, що він відкриває доступ до всіх відомих верств людської суб'єктивності, беручи до уваги спільну присутність у людині природних та культурних елементів. Це дозволяє сформувати всебічне розуміння самовираження, розкрити його різноманітність форм та багатство нюансів [49].

Розвиток самовираження відбувається у контексті, який відрізняється від обставин, що визначають особистісне самовираження. Це обумовлено

розширенням сфери діяльності дитини, формуванням у неї комплексу поглядів про себе, або так званого «особистісного образу», а також інтеграцією до нього різноманітних предметно-інструментальних та чуттєво-практичних дій. На цьому етапі дитина починає виступати як активний учасник основних форм соціальної активності (праці, спілкування, пізнання), демонструючи такі якості, як ініціативність та незалежність у освоєнні навколишнього світу, а також творче перетворення предметно-практичної діяльності. Іншими словами, самовираження набуває предметного характеру [51]. Це вже не просто реакція зовнішні події, а дієвий процес, який суб'єкта носить унікально значимий характер.

У світі існує різні способи самовираження: у зовнішньому прояві (це прояв у зовнішньому вигляді: зачіска, одяг); у різних видах діяльності (це прояв у навчальній, спортивній та професійній діяльності); у творчій діяльності (це прояв у художній, музичної, театральної та літературної діяльності).

В процесі самовираження дитини ми спостерігаємо дві очевидні реальності. З одної сторони, це прихований від нас внутрішній зміст, яким має сам суб'єкт. З іншого боку, це очевидний зовнішній результат, який виникає завдяки самовираженню суб'єкта. Ця відмінність дала можливість виділити у структурі самовираження два ключові елементи:

- внутрішній зміст, що формується з життєвого досвіду суб'єкта та його освоєння тих аспектів об'єктивної реальності, які для нього мають значення та цінність;

- зовнішню форму висловлювання цього змісту, яка невіддільна від діяльності суб'єкта, спрямованої демонстрацію, розкриття і перенесення внутрішнього змісту на зовнішню сцену [37].

Важливість педагогічного аналізу проблеми самовираження дітей старшого дошкільного віку призвела до необхідності зосередитись на освітній діяльності у рамках педагогічного процесу.

Дослідження цієї теми зажадало вивчення питань, пов'язаних із змістом освіти, та пошуку методологічних основ для створення ясного розуміння про те,

яка структура та склад самовираження у дітей. У цьому контексті особливу значущість для нашого дослідження становлять дві концепції.

Перша— це культурологічний підхід до формування змісту загальної освіти. Цей підхід дозволяє визначити, як зміст освіти сприяє формуванню у дітей досвіду самовираження. Такий досвід складається у процесі засвоєння дітей існуючих і цінностей, створених суспільством [55].

Друга концепція полягає в особистісно-орієнтованому підході до освітнього процесу. Дослідження цієї концепції виявляє ключову ідею у тому, що повнота самовираження досягається через включення до нього як об'єктивних, а й суб'єктивних елементів, а також через внутрішній план активності, що стосується перекладу соціокультурного досвіду індивідом на індивідуальний рівень досвіду [11].

У рамках культурологічного методу формування навчального процесу, соціальний досвід, який передається дітям, має повністю відповідати структурі людської культури. Він повинен включати чотири ключові компоненти: знання, досвід застосування вже відомих методів діяльності, досвід творчої діяльності та емоційне оцінювання реальності [13].

Культурологічний підхід до формування освітнього процесу, спрямованого формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку, можна подати через призму чотирьох ключових компонентів:

- поінформованість про методи та інструменти самовираження;
- практичний досвід використання різних методів та інструментів самовираження;
- досвід творчого пошуку рішень для нових завдань, що виникають при застосування методів та інструментів самовираження;
- досвід формування у дитини емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу [38].

Важливо, що опанування перерахованими аспектами самовираження перестав бути гарантією автоматичного збагачення у дітей старшого дошкільного віку внутрішнього світу високими моральними, істинно людськими

і духовними цінностями. У зв'язку з цим постає питання: які саме елементи повинні бути присутніми в цьому досвіді, щоб сприяти розвитку глибоких, змістовних основ самовираження та досягненню духовної глибини у прояві особистих якостей дітей [39].

Розуміння цього аспекту стало доступним завдяки впровадженню в освітній процес концепції, яка орієнтована на особистість. Застосування принципів особистісно-орієнтованого навчання відкрило очі на те, що повноцінне самовираження неспроможне уникнути суб'єктивних елементів, що виникають під час трансформації соціально-культурного досвіду в індивідуальний життєвий досвід [13, 22].

Звертаємо увагу на те, що самовираження є яскравим індикатором збалансованого розвитку дитячої особистості. В умовах сучасного соціуму підвищується значимість розвитку здатності до самовираження, яка стає основним аспектом особистісного та професійного зростання. У процесі становлення особистості самовираження творча діяльність відіграє ключову роль і є предметом пильної уваги в гуманітарних науках. Важливо, що прагнення самовираження закладено у кожній людині, але особливо воно актуальне у дитинстві. У цей період прагнення до творчості та бажання висловлювати себе через різні форми творчої діяльності допомагають дітям формувати базові уявлення про світ та його пристрої, а також накопичувати особистий досвід, який згодом використовуватиметься для вирішення життєвих завдань та подолання труднощів.

1.2 Вплив творчої діяльності на формування самовираження в дітей старшого дошкільного віку

У традиційному розумінні творча діяльність розглядається як процес, у ході якого виникає щось принципово нове, що відрізняється своєю унікальністю, оригінальністю і історичною значимістю, у результаті з'являються нові матеріальні і духовні блага.

У філософії творча діяльність є процес створення нового, спрямованого на соціальний розвиток, зміцнення свободи індивіда та гуманізацію соціальних зв'язків, що сприяє всебічному розвитку особистості.

Творча діяльність є інтелектуальною і практичною роботою, результатом якої служить створення унікальних і небачених насамперед цінностей, виявлення нових фактів, властивостей та закономірностей, а також розробка нових підходів до вивчення та перетворення матеріального світу чи духовної сфери [48]. Справжня новизна має об'єктивне та соціальне значення лише тоді, коли результат є новаторським у рамках історії культури. Якщо ж новизна стосується виключно автора, не вносячи змін до культурного контексту, то вона не має суспільної ваги.

Аналіз визначень поняття «творча діяльність» дозволив встановити, що цей процес є унікальної взаємодії духовного і матеріального, де матерія, що є основою всіх духовних проявів і рухів, трансформується завдяки духу. Цей феномен творчості є наочним свідченням того, що матерія піддається впливу духу. Більше того, при глибшому аналізі, можна побачити, що він також підтверджує ідею про те, що матерія виникла внаслідок існування духу.

Творча діяльність є процесом між двома вимірами: нашим фізичним світом та світом метафізичним, або духовним. Через творчу діяльність здійснюється взаємодія духовного початку з матеріальним, коли вищі ідеї «божественного» початку втілюються у реальність матеріального буття.

Творча діяльність перетворює людину на істоту, спрямоване у майбутнє, активно формує його і перетворює поточне буття. Воно не є привілеєм лише обраних, геніальних особистостей чи обдарованих індивідів, але є всюди, де людина використовує свою уяву, комбінує, трансформує і створює щось унікальне [49].

Важливо позначити, що у філософії існує безліч теорій, які прагнуть розкрити суть творчої діяльності. Деякі дослідники бачать у творчій діяльності свободу, яка не обмежена нічим, у ній присутні довільні дії особистості, тоді як

інші пов'язують її з божественним творінням, коли Бог творить як світ природи, так і саму людину.

Античні філософи Геракліт, Демокріт і Аристотель, вважали, що творча діяльність передбачає створення чогось нового і неповторного. Вони стверджували, що найвищою цінністю є вміння споглядати, а творча діяльність лише відображенням досконалості, закладеного в божественному спогляданні. Таким чином, будь-які дії людини, у тому числі і творчі, займають більш низьке місце в ієрархії буття в порівнянні з спогляданням, яке у свою чергу поступається пізнанню, тому що людина створює кінцеве та тимчасове, тоді як споглядає вічне та нескінченне [51].

Давньогрецькі філософи описували творчу діяльність як наслідок божественного натхнення. Це переконання знайшло свій відбиток у роботах Платона, філософ-ідеаліст, говорив про еросі. Важливо відзначити, що Платон описав творчу діяльність, як божественну творчість, з якої походить всесвіт, є результатом божественного споглядання. У цьому контексті творчість діяльність – це лише етап на шляху до вищого, інтелектуального споглядання, доступний людині. І саме це прагнення до вищого стану Платон називав «Еросом», який проявляється як пристрасть до тілесної краси, мистецтва, а також як духовний потяг до «чистого» споглядання прекрасного [53].

В XVIII столітті І. Кант, ушлявлений мислитель німецької класичної філософії, запропонував глибоко опрацьовану та всебічну теорію творчості. Він вивчав творчість через призму «діяльності». Кант розумів творчу діяльність як процес, який перетворює світ, змінює його вигляд і породжує новий, що раніше не існував, «одухотворений» світ. Він розглядав структуру творчу діяльність як ключового елемента структури свідомості [47].

У XX столітті відбулися зміни у розумінні творчої діяльності. Творча діяльність свідчить про зростаючу роль індивіда в умовах глобалізації, що посилюється, а також про потребу в переосмисленні її взаємодії з реальністю, що постійно трансформується. Подвійність буття та свідомості, яка визначала світогляд дев'ятнадцятого століття, була в епоху гуманітарних криз зведена до

схеми «текст – реальність». Свідомість прагнула формувати реальність на власний розсуд, що було посилено конфліктом між творцем і навколишнім світом, що досяг граничної гостроти [59].

Інтерес представляє розгляд поняття «творча діяльність» у психології.

Американські вчені А. Хатсон та К. Хаусман стверджує, що однією з важливих характеристик творчої діяльності є її цінність. Вони вважають, що слід автоматично надавати новизні статус «творчої», як оцінити, наскільки значимий результат, досягнутий під час творчої діяльності [35].

Відповідно до концепції З. Фрейда, родоначальника психоаналізу, у процес творчої діяльності у індивіда відбувається трансформація негативних інстинктивних прагнень, що не відповідають соціальним нормам та цінностям. Цей процес відбувається під безперервним впливом суспільного тиску, спрямованого на підтримання порядку та утилітарних інтересів [16].

Творча діяльність є одним із видів людської активності, націленої на усунення конфліктів та знаходження відповідей на складні питання, для вирішення яких потрібні як об'єктивні (соціальні та матеріальні ресурси), так і суб'єктивні (знання, навички, індивідуальні якості) умови особистості. Підсумком такої діяльності є продукт, що відрізняється новаторством та унікальністю, а також має особисту та суспільну цінність [61].

Провівши аналіз визначень поняття «творча діяльність» дозволив встановити, що цей процес:

- є унікальним процесом, що охоплює кілька аспектів людської діяльності. Творча діяльність включає у собі як створення новаторських ідей, концепцій, а й застосування даних ідей у практичній діяльності.

- може виявлятися у різних формах як нові методи психологічної діагностики освіти і вихованні, і у розумінні глибинних процесів, які у людської психіці.

- допомагає досліджувати механізми творчого процесу у дітей старшого дошкільного віку, сприяючи прояви себе у творчій діяльності. Творча діяльність грає ключову роль розвитку особистості дітей, сприяючи прогресу.

Багато дослідників визначають творчу діяльність як процес створення чогось унікального, навіть якщо ця унікальність має значення лише на особистому рівні. Це може виявлятися у вигляді нових знань, виявлення раніше не помічених взаємозв'язків між об'єктами та процесами, трансформації та збагачення усталених наукових моделей, пошуку рішень для складних питань, а також у здатності поєднувати, начебто, несумісні елементи [53].

Психологи висловлюють цікаві думки про сутність зв'язку між творчістю та діяльністю, стверджуючи, що це два аспекти є взаємовиключними видами людської діяльності. Ключовим атрибутом діяльності є його доцільність та відповідність передбачуваному підсумку. Тоді як у творчості властиво протилежне: мета який завжди збігається з підсумковим продуктом. Творчий процес може виникнути в рамках вже існуючої діяльності, коли з'являється не запланований, але в результаті «побічний продукт», що виявився цінним [25].

Вітчизняні вчені в галузі психології розглядали творчу діяльність у дітей як важливий аспект їхньої особистості, невід'ємну частину процесу розвитку умінь у кожної дитини у дошкільному віці. У період дошкільного віку творча діяльність є ключем до розвитку безлічі видів активності в дитини, сприяє накопиченню життєвого досвіду та сприяє формуванню особистості [4]. Л. Виготський стверджував, що суть творчої діяльності полягає не тільки в кінцевому результаті та створеному продукті, а й у ході творчої роботи [15].

Період від трьох до п'яти років – це час, коли дитині особливо легко та природно розвиватися у творчій діяльності. Цей період характеризується активною творчою діяльністю, що стає основою особистісного зростання. Однак до шести років, згідно з його спостереженнями, відбувається зменшення цієї активності. В.М. Дружинін пов'язує це з меншою роллю несвідомого в поведінці та збільшенням рівня обізнаності дитини, яка починає більше дотримуватися соціальних норм і менше шукати індивідуальні рішення. Для того щоб підтримати творчу діяльність дитини, необхідно не просто усунути перешкоди та відпустити контроль над свідомістю, а й змінити її структуру, надаючи позитивні приклади творчої поведінки [21].

Підкреслимо ключові аспекти, що сприяють розвитку творчій діяльності:

- свобода від суворості в діях та відсутність жорстких рамок для поведінки;
- присутність надихаючого прикладу креативного підходу;
- формування середовища, що сприяє наслідуванню креативності та перешкоджає агресії та руйнівним діям;
- соціальне схвалення та підтримка творчих проявів.

Здатність до самовираження у творчій діяльності в людини полягає у його можливості створювати власне бачення світу, своє сприйняття його (через слово, зображення, музику, дії) та самореалізовуватись у цьому світі. Отже, процес діалектичної взаємодії дитини з навколишнім світом включає формування у себе образу особистості та світу, який, являє собою складну, багаторівневу систему поглядів і взаємин людини зі світом, що оточують його людьми і самим собою [54]. Образ світу, що розвивається у людини, є первинним по відношенню до його переживань, відносин до світу і себе, і служить його основою та фундаментом. У той самий час, емоційне сприйняття світу є первинним елементом, на якому потім накладається зріліше і важливіше усвідомлення світу як свідомого компонента [31].

Дослідження особливостей самовираження особистості набуває особливої значущості на тлі вікових змін у дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме в цей період у житті діти починає складатися нова психологічна структура, яка визначає його поведінкові та діяльнісні риси [9].

В контексті аналізу психологічних особливостей самовираження у дітей старшого дошкільного віку у процесі їх творчої діяльності, важливо наголошувати на авторській точці зору. Самовираження виступає процесом, у ході якого дитина демонструє свої творчі здібності у створенні та трансформації як ідеальних, так і фізичних об'єктів. Однак ключовою умовою для цього є готовність дітей до активного самовираження у процесі творчої діяльності. Також варто зазначити, що самовираження є результатом творчої активності дитини, що веде до створення творчих продуктів та до особистісних змін у дітей.

У рамках нашого дослідження ми проаналізуємо три підходи до самовираження: індивідуально-особистісний, процесуально-діяльнісний та результативний. Ми докладно розглянемо кожен із цих аспектів, щоб дати повне уявлення про самовираження дітей старшого дошкільного віку у творчій діяльності [11].

Вивчення самовираження у дітей старшого дошкільного віку з точки зору їх індивідуально-особистісного підходу включає аналіз психологічних особливостей і унікальності кожної дитини, які в цілому впливають на їх здатність до самовираження в творчій діяльності. Готовність до самовираження трактується у кількох ключових аспектах:

- наявність знань, умінь та навичок;
- здатність до швидкої реалізації заздалегідь підготовленого плану дій;
- бажання і рішучість приступити до певної діяльності [19].

Дослідники по-різному інтерпретують поняття «готовність», бачучи в ньому рівень розвитку особистості, який включає систему ціннісних орієнтирів, когнітивних, емоційно-вольових та поведінкових характеристик; як психологічних станів та настроїв на активні дії; або як особистісну якість, психічний процес, який сприяє успішності діяльності [7, 25, 45].

Процесуально-діяльнісний підхід вивчає самовираження через різні форми, методи та підходи, які дитина використовують для вираження своїх ідей та емоцій у процесі творчої діяльності. Це відбиває рівень розвитку творчого потенціалу у дітей старшого дошкільного віку цього віку. Процес самовираження у дітей дошкільного віку може мати свої унікальні особливості, такі як швидкість змін, усвідомленість та мотивація. Динамічна характеристика самовираження дитини пов'язані з інтенсивністю її творчої роботи та тривалістю часу, який він приділяє цьому процесу [10].

Розуміння та прийняття дітьми мети їхньої роботи, а також усвідомлення того, як виглядатиме кінцевий результат їхньої творчої діяльності, є ключем до усвідомленого самовираження. Важливо відзначити, що до самовираження можна віднести лише ті випадки, коли діти прагнуть адаптувати запропоновані дорослим методи чи характеристики об'єкта, що створюється, вносячи до нього

зміни, які відображають їх особистий досвід, ступінь розвитку уяви, унікальність і творчий підхід у мисленні [20].

Ступінь залучення дитини до творчої діяльності та її мотивація до самовираження безпосередньо пов'язані з активністю, що він виявляє у виконанні вказівок педагога, а й у бажанні висловити свої унікальні особисті риси і самобутність під час виборів елементів завдання, як-от колір, форма, композиція тощо [68]. Ми переконані, що в таких випадках можна говорити про наявність індивідуальних творчих устремлінь та бажання займатися оригінальною та творчою роботою.

Результативний підхід – це аналіз ключових характеристик та методів оцінки ступеня розвитку творчій діяльності у дітей старшого дошкільного віку передбачає виявлення основних аспектів та підходів до оцінки цього процесу. Ефективність самовираження у дітей старшого дошкільного віку у процесі творчої діяльності проявляється у тому здатності демонструвати своє особисте сприйняття світу, застосовувати унікальні способи самовираження і самопрезентації, створюючи у своїй нові матеріальні та культурні цінності [26].

Сучасні напрями в галузі дошкільної освіти націлюють педагогів на формування у дітей цілого набору інтегрованих навичок, які в результаті сприяють успішній соціалізації дітей дошкільного віку, готують їх до активної участі у різноманітних формах творчої роботи та самовираження через розвиток різних видів творчої діяльності, таких як малювання, ліплення, створення аплікацій, заняття художньою працею та конструюванням [48].

В сфері дошкільної освіти накопичено великі знання та практичний досвід розвитку творчій діяльності у дітей старшого дошкільного віку. В працях виділяється певна структура елементів, що становлять творчу діяльність: це мета, об'єкт, інструменти, спонукання, дії та операції. Мотивація може повністю відповідати головній меті або відрізнятись від неї. У першому випадку ми говоримо про діяльність, у другому – про дії.

За принципом Єркеса-Додсона, ефективність творчої діяльності зростає з посиленням мотивації до певного моменту, після якого, якщо мотивація

перевищує цю межу, ефективність починає падати. У періоди сильної напруги у деяких людей може виникати короточасний, але інтенсивний сплеск активності. Подібні феномени також можуть спостерігатися в момент творчого осяяння, відомого як «інсайт» [50].

Творча діяльність у дітей старшого дошкільного віку може розглядатися як цілеспрямоване педагогічне сприяння, спрямоване стимулювання самовираження дитини. Це включає залучення старших дошкільнят до унікальних і творчих форм творчої роботи, а також підтримку їх особистих творчих починань в ході різних експериментів і творчих процесів [52].

Важливо, що бажання дитини проявити себе через різні види творчої діяльності, такі як малювання, створення аплікацій, моделювання та конструювання значною мірою залежить від підходу педагога. Вміння педагога створити сприятливу атмосферу для досягнення успіху, застосовуючи різноманітні освітні методи, сприяють розвитку самостійності та самовираження у дітей дошкільного віку в процесі їхньої творчої роботи [56].

Ключовим атрибутом, що активно формується у період старшого дошкільного віку, є самостійність – це унікальна риса індивідуальності, що є відображенням поточного етапу розвитку дитини [6]. У процесі творчої діяльності дитина прагне самостійно обирати методи та інструменти для втілення своїх ідей. При цьому дитина не відчуває страху перед відповідальністю і здатна самостійно виправити свої помилки [46].

Роботи, створені дітьми в ході творчої діяльності, мають особливу виразність, оскільки діти мають здатність знаходити унікальні способи втілення своїх ідей через використання кольору, розміру, унікальних рис об'єктів та особистих емоцій до них. Ця виразність досягається завдяки гармонійному поєднанню елементів зображення, при якому кожен компонент відіграє свою роль, створюючи ритм і рух і підкреслюючи

Найважливіші аспекти. «Оживлення» образів у дітей старшого дошкільного віку їх психологічної рисою, обумовленої обмеженим досвідом інших виразних методів. Завдання педагога полягає в тому, щоб навчити дітей

цим методам, щоб вони могли повніше та глибше висловлювати свої думки та почуття [8].

Творча діяльність є основою для самовираження та особистісного зростання. Однак не кожна форма творчої діяльності має творчий характер. Зазвичай розрізняють продуктивні та репродуктивні види діяльності. Останні є важливими для закріплення, оцінки та повторення підсумків творчого процесу, і навіть у цьому контексті можливе застосування творчого підходу до нового результату [25].

Самореалізація дитини, яка є гармонійним поєднанням самовираження та поліпшення особистих характеристик, здійснюється в контексті взаємодії зовнішніх обставин і внутрішніх рис людини. Зовнішні чинники включають об'єктивні потреби та можливості, які визначаються поточним рівнем суспільного прогресу, системою соціальних зв'язків, значимістю певних умінь для суспільства і статусом індивіда. Ці аспекти нерозривно пов'язані з типом та суттю людської діяльності, яка є ключовим способом його буття. Однак не всяка діяльність веде до розкриття та розвитку глибинних рис особистості; тільки творча діяльність має таку здатність [27].

Творча діяльність це як спосіб самовираження індивідуальності є особистим поглядом на реальність, який знаходить своє відображення в унікальних способах самовираження та демонстрації через формування нових матеріальних та ідейних цінностей [28].

Самовираження у творчій діяльності є ключовим елементом процесу формування особистості, підкреслюючи його унікальність та неможливість зводити до одностороннім результатам творчості. Самовираження – це, в першу чергу, процес самопізнання, що є «самоодкровенням» у рамках культурного контексту, яке можливе через діалог з навколишнім світом. У цьому контексті особливу значущість набуває думка, що творчий початок є загальною природною властивістю, притаманною кожній здоровій дитині [42].

Вивчення процесів самовираження у творчій діяльності показує, що використовують різні підходи для самовираження. Вчені виділяють ключові

аспекти, які допомагають зрозуміти унікальну стратегію самовираження кожної людини. До них належать: рівень усвідомлення та цілеспрямованості у творчій діяльності; натуралістичність або конструйованість зображення, що створюється; активність та мотивація у процесі самовираження; різноманітність способів самовираження; мінливість представлених образів; відповідність культурним нормам чи стандартизація самовираження. Ці індивідуальні риси самовираження розвиваються у дітей дошкільного віку та досягають свого піку у старшому дошкільному віці. Варіанти самовираження у дітей цієї вікової групи можуть бути випадковими, але вже починають передбачати їхню поведінку у певних ситуаціях під час творчої діяльності [60].

Дослідження самовираження у старшому дошкільному віці акцентує увагу на тому, що в цьому періоді, крім природної імпульсивності та безпосередності, відбувається важлива зміна: діти починають вчитися цілеспрямовано керувати своїми діями та поведінкою, а також контролювати різні психічні та рухові функції. Ці важливі етапи розвитку в майбутньому стануть ключовими для формування готовності дитини до творчої діяльності та здатності брати активну участь у цьому процесі [63].

Самовираження у творчій діяльності – це процес виникнення унікального твору, який не мав аналогів раніше і має неповторні якості. Цей процес охоплює як професійну сферу діяльності, так і повсякденне життя, де кожна людина привносить у неї свою творчу індивідуальність, пропонуючи нові ідеї, висловлюючи емоції та відчуття естетичного характеру [66].

Аналізуючи творчу діяльність дітей старшого дошкільного віку, можна дійти висновку, що:

- цей віковий період є ключовим для розвитку у дітей методів самовираження. У цей час у них починають складатися нові психологічні механізми, які хоч і носять випадковий характер, вже можуть передбачати, як дитина поводитиметься у процесі творчої діяльності.

– в основі самовираження дитини лежать два протилежні процеси: ідентифікація, яка сприяє входженню в суспільство, та індивідуалізація, що відображає прагнення до самовираження та унікальності.

– різноманіття самовираження у дітей передбачає виділення та глибоке вивчення трьох його аспектів: особистісно-індивідуального, процесуально-активного та підсумкового.

1.3 Психолого-педагогічні умови у процесі формування самовираження у старших дошкільнят у творчій діяльності

Процес формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку – це ключовий аспект освітнього процесу. Це цілісна педагогічна система, здатна ефективно працювати та прогресувати за дотримання певних умов. Умови формують те середовище, в якому об'єкт з'являється, існує та еволюціонує.

Психолого-педагогічні умови охоплюють як індивідуальні психологічні характеристики дітей, так і педагогів. Ця взаємодія для людей сприймається як процес міжособистісного спілкування. У процесі творчої діяльності відбувається діалог між педагогом та дітьми, а також між самими дітьми, при цьому використовуються навчальні матеріали та візуальні посібники.

Дослідження видатних психологів та педагогів були зосереджені на аналізі умов та методів, що сприяють розвитку творчій діяльності. У нашому дослідженні ми розглядаємо психолого-педагогічні умови як окрему систему, в якій функціонують внутрішні зв'язки, що сприяють взаємодії із зовнішнім середовищем та впливають на розвиток процесу у творчій діяльності.

Ключове завдання психолого-педагогічних умов полягає у ретельному виборі та застосуванні освітніх матеріалів, підходів, методик та інструментів взаємодії між педагогом та дітьми, а також між самими дітьми в ході освітнього процесу, що є запорукою успішного виконання навчальних цілей. Ці умови можна розглядати як фундаментальні елементи, що лежать в основі принципів освітньої та педагогічної системи та творчої діяльності. Понад те, гармонійне

поєднання різних психолого-педагогічних умов грає вирішальну роль ефективності розвитку у дітей старшого дошкільного віку здатності до просторового мислення [69].

Аналіз досліджень дозволив нам визначити психолого-педагогічні умови, спрямовані на формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчій діяльності:

- Індивідуально-диференційований підхід до вибору дітьми старшого дошкільного віку виду творчій діяльності як засобу формування самовираження.
- Створення творчої предметно-просторової середовища для публічного уявлення дітьми старшого дошкільного віку своїх досягнень.
- Творчий підхід педагога до формування у дітей старшого дошкільного віку самовираження.

Індивідуально-диференційований підхід – це освітній метод, за допомогою якого відбувається підбір відповідних матеріалів, методів викладання, темпів та обсягів навчання, формуються найкращі умови для кожної дитини. Це спрямовано на те, щоб кожна дитина могла максимально ефективно освоїти навчальний матеріал [59].

У контексті нашого дослідження індивідуально-диференційований підхід розглядається в умінні педагога побудувати процес формування самовираження у творчій діяльності, зважаючи на індивідуальні інтереси, потреби, особливості, так само гендерні відмінності та враховуючи вікові особливості дітей старшого дошкільного віку [32].

В контексті нашого дослідження інтерес представляють роботи вітчизняних психологів та педагогів в яких індивідуально-диференційований підхід розкривається як ключовий елемент у структурі навчального процесу, необхідна умова для ефективного виховання та освіти підростаючого покоління, а також як суть професійної діяльності педагога та його обов'язків.

Дослідження вчених довели, що індивідуально-диференційований підхід до виховання дітей спрямований на формування всебічного розвитку їхньої особистості, моральних та моральних якостей, а також на стимулювання

ініціативи та творчих здібностей. Це досягається через різні види творчої діяльності, адаптовані до вікових особливостей старших дошкільнят.

Застосування індивідуально-диференційованого підходу в освіті неможливе, якщо не враховувати індивідуальні риси кожного дитини, включаючи їх особисті відмінності. Індивідуально диференційований підхід не є кінцевою метою, він є ключовим інструментом для стимуляції особистісного зростання кожної дитини [21].

Для того, щоб індивідуальний підхід став ефективним інструментом розвитку творчої уяви у дошкільнят, він повинен бути спрямований не лише на особисті особливості дитини, а й враховувати вікові особливості їхнього розвитку [29].

Психологи і педагоги підкреслюють, що діти старшого дошкільного віку мають високу чутливість, імпульсивність і швидке реагування. Однак вони також виявляють схильність до слухняності та імітації. У цьому віці у дітей переважають у поведінці такі психологічні прояви, які свідчать про невисоку стійкість нервової системи [33].

Діти старшого дошкільного віку виявляють свою індивідуальність у виборі видів творчої діяльності. Вони схильні вибирати заняття, пов'язані з ручною працею, малюванням, аплікацією, будівництвом із конструктора, ліпленням. Причини, через які кожна дитина віддає перевагу тим чи іншим видам творчості, можуть бути різноманітними:

- прагнення виявити свої знання та вміння у певній галузі, наприклад : намалювати квіти на папері та розфарбувати їх фарбами;
- прагнення перетворити предмет, зробити його більш привабливим, наприклад : розфарбувати чашку, щоб вона стала гарнішою;
- бажання створити конкретний предмет, наприклад : коробку або серветку;
- прагнення порадувати близьких, наприклад : подарувавши бабусі малюнок кошика з квітами на день народження;

– орієнтація на власні здібності та досвід, прагнення вдосконалити предмет за своїм бажанням та досягти успіху у творчій діяльності, наприклад : прикріпити ручку до чашки або перетворити коробочку на іграшку, ґрунтуючись на попередньому досвіді з педагогом [56].

Досліджуючи, як діти сприймають навколишній світ, себе та інших людей, ми помітили, що вони по-різному освоюють методи взаємодії з предметами творчості та висловлюють бажання брати участь у їхньому творчому перетворенні. Застосовуючи індивідуально-диференційований підхід, ми досліджуємо та класифікуємо унікальні риси особистості та їх прояви у дітей, поділяючи загальні та типові характеристики, характерні для кожної групи дітей. На цій основі ми розробляємо стратегію спілкування з групою, методи інтеграції дітей у загальну навчальну та соціальну діяльність, а також у колективні взаємини. Це дозволяє дитині менше відчувати себе об'єктом педагогічного впливу, оскільки педагогічні методи спрямовані переважно на групу загалом, а чи не на індивідуальне вплив кожної дитини [11].

Ключові психолого-педагогічні підходи для індивідуально-диференційованого навчання дітей, спрямованого на стимулювання творчої діяльності, це:

- використання варіативності в освітньому процесі з дітьми дошкільного віку;
- прийняття до уваги унікальні здібності дітей до засвоєння інформації;
- розуміння унікальних психологічних та індивідуальних характеристик кожної дитини;
- уміння аналізувати навчальний контент та передбачати потенційні складнощі, з якими зіткнуться діти старшого дошкільного віку;
- розробка багаторівневих завдань для різних груп та індивідуальних завдань для кожної дитини;
- швидке реагування на зворотний зв'язок;
- суворе дотримання педагогічного такту [20].

Друга психолого-педагогічна умова – це «Створення творчої предметно-просторової середовища для громадського уявлення дітьми старшого дошкільного віку своїх досягнень».

«Середовище» є центральною проблематикою в рамках діалогу між філософією, психологією та педагогікою. Аналіз теоретичних підходів розкриває середовище як багатоаспектний феномен, що включає взаємодію між об'єктами і суб'єктами. Середовище виховання та розвитку, істотно впливає на процес адаптації індивіда до соціальних та культурних умов існування. Середовище це інтегративне утворення матеріальних та соціальних структур, які стимулюють активність та формування соціальної ідентичності особистості. У такому ключі освіта постає як фундаментальний елемент соціальної структури, її «модель», що забезпечує передачу та трансформацію культурних та соціальних норм.

Важливо позначити що дослідники по-різному бачать роль середовища у вихованні дитині: вона може бути джерелом моральних і етичних орієнтирів, надаючи можливості для життя та особистісного зростання, створюючи новий світ і володіючи силою впливу; сприяє формуванню ставлення до основних цінностей, допомагає засвоювати соціальний досвід та розвивати необхідні для життя якості; є комплексною соціокультурною системою, яка збагачує знання о культурних цінностях, стимулює колективні інтереси та зміцнює міжособистісні зв'язки; служить засобом перетворення зовнішніх взаємодій у «внутрішню структуру особистості»; оточує, пронизує та залучає людину в активність, задовольняючи її потреби; робить людську діяльність більш продуктивною у різних обставинах, сприяє налагодженню контактів та перетворенню навколишньої дійсності [12, 17, 40].

Підкреслимо важливість матеріального аспекту середовища. Воно не просто місце для існування, а й простір, який задовольняє як соціальні, так і матеріальні та духовні потреби людини [3]. Навколишні предмети та об'єкти не тільки служать практичним цілям, а й мають естетичну та моральну цінність, що

знаходить відображення у творчості та творчій діяльності. Смак як ключова риса особистості формується під впливом цих матеріальних умов.

В рамках вітчизняної педагогіки особливу увагу приділяли ролі предметно-просторового середовища у процесі формування та розвитку особистості. К. Ушинський наголошував на значущості середовища, насиченого народними традиціями та культурними цінностями, для розвитку рідної мови і, як наслідок, особистості в цілому.

Простір необхідно організувати таким чином, щоб він сприяв розвитку самовираження у творчій діяльності у дітей. В ігрових зонах та групах необхідно забезпечити доступ до матеріалів для творчості – фарб, олівців, глини, паперу та інших інструментів. Це дозволить дітям вільно експериментувати та висловлювати свою фантазію. Крім того, важливо створити інформативне оточення: розмістити на стінах зображення витворів мистецтва, надати книги з картинами та аудіозаписи музики. Організація творчого предметно-просторового середовища також включає особистісно-професійний аспект. Педагог має бути готовий допомагати дітям освоювати нові матеріали та техніки, а також стимулювати їхнє творче мислення [22].

Значним аспектом є раціональна організація простору, що сприяє максимальному розвитку творчій діяльності, включаючи декоративні елементи та прикраси як невід'ємну частину предметно-просторового середовища. Необхідно створити комфортні робочі зони для дітей, де вони зможуть вільно взаємодіяти з матеріалами та інструментами. Слід забезпечити достатню кількість робочих місць, щоб кожна дитина мала доступ до всіх необхідних матеріалів для малювання, ліплення або створення виробів. Важливо враховувати фактори, якого сприятливо зберігатимуть здоров'я дітей – ергономічні столи та стільці, а також адекватне висвітлення. В оформленні приміщення, призначеного для творчого розвитку дітей, необхідно передбачити можливість вільного переміщення та навігації зонами, орієнтованими на різні види творчої діяльності. Поділ простору на сегменти залежно від кадрових та

матеріальних можливостей освітньої установи може включати центр образотворчої творчості, театральний та музичний куточок [23].

Ще одна інновація – використання проекторів, звукових систем та спеціальних ефектів, вони створюють атмосферу навчального простору, яка стимулює уяву дітей і дозволяє їм повністю поринути у процес творчості [29].

Отже, вміло спланований простір та предметний світ в ЗДО відіграють вирішальну роль у самовираженні дітей у творчій діяльності. Це сприяє активізації їх творчих здібностей та поглибленню розуміння світу через аспекти краси та гармонії. У результаті створюються умови, що сприяють виникненню нових форм художнього самовираження, а також формуванню кожної дитини глибокого естетичного досвіду [34].

Наступна психолого-педагогічна умова формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку у творчій діяльності – це «творчий підхід педагога до формування в старших дошкільнят самовираження».

Формування самовираження у дошкільнят є важливим завданням, яке можуть успішно виконувати лише педагоги, які мають творчий підхід. Творчий підхід у роботі педагога проявляється через різноманітність та поєднання різних методів, форм та підходів у процесі ознайомлення дітей з навколишнім світом, його творцями та перетворювачами, що у свою чергу сприяє формуванню самовираження у творчій діяльності.

Повноцінний розвиток самовираження у творчій діяльності не може ґрунтуватися лише на спонтанних проявах дитини. Багато дітей не виявляють творчих здібностей власними силами, проте, коли їх цілеспрямовано залучають до творчої діяльності, вони часом показують видатні здібності, що сприяє їх самовираженню [18].

Для ефективного виконання своїх обов'язків у суспільстві сучасному педагогові необхідно усвідомлювати унікальні риси людей, які живуть у певних соціальних, економічних та політичних умовах. Філософи, які міркують про людину на рубежі XX і XXI століть, такі як Д. Ваттімо, Ж. Дерріда, Ж. Ліотар, стверджують, що сучасне суспільство є епохою споживання і домінування ЗМІ.

Воно характеризується нестійкістю, невизначеністю та розмитістю кордонів. Це епоха універсального конформізму та компромісу, де поняття «народ» все частіше замінюється на безособовий «виборчий корпус», на невизначену масу «споживачів» та «клієнтів». Крім того, на думку А. Швейцера, людина останніх поколінь перевантажена роботою, не може приділити достатньо уваги своїм дітям і собі, прагне зовнішніх джерел відпочинку. В результаті у неї не вистачає часу на самовдосконалення, роздуми про етичні та моральні питання, вона не має сил на духовні зусилля. Це призводить до того, що сучасна дитина з раннього віку бачить світ лише через призму себе, стає байдужою до оточуючих, що може призвести до прояву негативних рис характеру [33].

Дослідники у сфері сучасної педагогіки та психології одностайно стверджують, що самовираження є ключовим елементом формування особистості дитини. Вони наголошують на тому, що наше існування тісно пов'язане з тим, як ми висловлюємо себе і які методи для цього обираємо. Це особливо актуально для педагогів, оскільки вони є взірцем для наслідування у питаннях самовираження для майбутніх поколінь. Діти навчаються у них способам самовираження та самопрезентації. Отже, педагог, що взаємодіє з дітьми різного віку, від дошкільнят до студентів вузів, повинен являти собою приклад висококласного самовираження та демонструвати найбільш ефективні та культурні методи самовираження [41].

Педагог відіграє ключову роль у розкритті творчого потенціалу дитини. Він повинен формувати унікальне середовище, де кожна дитина зможе активно досліджувати та взаємодіяти з навколишнім світом, що є результатом його роботи. Підхід у педагогічному процесі має ґрунтуватися на принципі взаємодії між педагогом та вихованцем, як у процесі створення чогось нового, так і в осмисленні досвіду минулого та сьогодення [44].

Педагог має активно шукати способи демонстрації взаємозв'язків у відносинах «людина – об'єкт», «дитина – об'єкт». При спільному з дітьми вивченні навколишніх предметів його завдання не обмежується лише навчанням визначенню форм, розмірів, кольорів, матеріалів та функцій об'єктів, але й

акцентувати увагу на тому, що ці об'єкти є результатом людської творчості що саме по собі є самовираженням людини в суспільстві. Це має ключове значення для соціального та творчого розвитку дітей, а також для формування їхнього самовираження. Педагог сприяє розуміння дітьми те, що предмети є плодом праці та перетворення, здійснюваного багатьма поколіннями, завдяки чому діти формують спільну з іншими людьми позицію стосовно них [37].

Психологія дітей старшого дошкільного віку ускладнюється. Розвивається індивідуальність. Закладаються основи моральності та цінностей. Дитина освоює суспільні норми поведінки. У цей період формуються уявлення про добро і зло, дитина починає осягати основи моралі. Важливо приділяти особливу увагу самовираженню дітей, включаючи їхню участь у творчій діяльності [19].

Процес самовираження безперервно супроводжує дітей у їхньому особистісному розвитку, особливо яскраво проявляючись у творчій діяльності. Для досягнення ефективного самовираження дітей старшого дошкільного віку за допомогою творчої діяльності необхідно дотримуватись наступних принципів: цілеспрямований та систематичний підхід до організації творчої діяльності; стимулювання інтересу дітей до участі у творчій діяльності; створення творчої атмосфери, що сприяє розвитку самовираження у дітей старшого дошкільного віку; підтримка стійкого позитивного ставлення дітей до процесу самовираження [34].

Методи, пов'язані з організацією та проведенням навчального процесу, включають:

- словесні методи: лекції, семінари, бесіди, оповідання;
- наочні методи: використання ілюстрацій, демонстрацій тощо;
- практичні методи: виконання вправ, проведення лабораторних робіт, різні види трудової діяльності;
- репродуктивні та проблемно-орієнтовані методи, які можуть бути спрямовані як від приватного до загального, так і навпаки;
- методи, що сприяють самостійній роботі та взаємодії з викладачем.

Методи, що стимулюють інтерес та мотивацію до навчання, охоплюють:

- різноманітні підходи до організації навчального процесу, спрямовані на психологічне настроювання дітей та їх спонукання до активного навчання;
- методи, що акцентують увагу на відповідальності та обов'язку в процесі навчання.

Педагог повинен мати професійні навички та вміння, серед яких особливо важливі здатність застосовувати свої знання для креативного вирішення практичних завдань, а також уміння самостійно інтерпретувати музичні, літературні та художні твори. Педагогу необхідно вміти професійно малювати, вигадувати, співати і грати на музичних інструментах, а також цікаво розповідати про мистецтво, щоб майстерно вводити дітей у світ високого мистецтва та формувати самовираження у дітей [5].

Дітей важливо надихати, пояснюючи, яких висот вони можуть досягти у житті завдяки самовираженню у творчій діяльності. Необхідно проводити інтегровані заняття, на яких діти зрозуміють, як креативність може перетворити їхні зусилля на визначні досягнення та підвищити ефективність роботи. Мотивація виникає, коли педагог демонструє дітям, як творчість пов'язані з реальним життям [6].

Для створення умов, що сприяють розвитку самовираження у дітей, педагог має застосовувати креативний підхід. Важливо, щоб освітні заходи були не лише пізнавальними, а й яскравими, з метою привернення уваги дітей. У цьому можуть допомогти використання репродукцій витворів мистецтва, мультимедійних презентацій та обговорення різних форм самовираження. Одним з ключових педагогічних аспектів, що впливають на розвиток самовираження, є творчий підхід до проведення заняття, який включає в себе науковий підхід до художнього матеріалу, ідейно-моральну спрямованість, прямий зв'язок мистецтва з реальним життям, застосування певних методів і фактів для розуміння сутності і змісту мистецтва, його виразних засобів і всієї групи, і окремих дітей [4]. Педагог повинен вибудовувати діалог з дітьми, обговорюючи проблеми, завдання та питання, що виникають. Важливим аспектом є використання методів аналогії та порівнянь. Крім того,

рекомендується впровадження групової роботи на заняттях, що сприяє розвитку почуття відповідальності у старших дошкільнят [40].

Діти старшого дошкільного віку, поринаючи у світ музики та образотворчого мистецтва, отримують можливості для виховання, навчання та соціальної інтеграції. Музичні та художні практики сприяють розкриттю юних талантів та досягненню самовираження.

Творча діяльність займає ключове місце у житті старших дошкільнят. Діти потребують не лише кінцевого результату своєї роботи, а й самого процесу створення чогось нового та цікавого. У ході занять вони вчаться взаємодіяти один з одним та з дорослими. У процесі таких занять відбувається розвиток багатьох важливих психічних процесів, таких як спостережливість, увага та інші.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що творче виховання та освіта повинні створювати умови для всебічного розвитку старших дошкільнят у психофізичному, соціальному та естетично-моральному аспектах. У процесі навчання та виховання старших дошкільнят участь у творчій діяльності має сприяти самореалізації дитини, виявлення її схильностей та здібностей, що в майбутньому допоможе визначити її професійну орієнтацію.

Вивчення наукової літератури про процес самовираження у дітей старшого дошкільного віку дозволяє укласти значимість цього процесу їхнього збалансованого розвитку. У цьому контексті педагог грає ключову роль, надаючи значний вплив на процес самовираження дітей через різні форми діяльності, включаючи мистецтво та музику. Педагог може впливати на цей процес, організовуючи колективну роботу, підтримуючи ініціативу учнів та стимулюючи їх інтерес до музики та мистецтва.

Висновки до 1 розділу

Проведений аналіз наукових підходів до проблеми самовираження дітей старшого дошкільного віку засвідчив багатовимірність і полікомпонентність цього феномена, що розглядається в межах психологічної, педагогічної,

філософської та культурологічної теорій. Самовираження постає як внутрішньо зумовлений процес виявлення особистістю власних переживань, думок, емоцій та цінностей у зовнішній діяльності, що набуває особливої ваги в дошкільному віці – періоді інтенсивного становлення особистості, формування її індивідуальності та потреби в самопрезентації. Аналіз філософських джерел показав, що самовираження розглядається як спосіб утвердження людського буття в соціальному та культурному просторі, як процес реалізації внутрішньої свободи та самоідентифікації, що у контексті дошкільної освіти набуває значення передумови майбутньої самостійності й творчої активності особистості. Вітчизняні й зарубіжні психологи вважають самовираження необхідною умовою гармонійного розвитку, оскільки саме через нього дитина інтегрує власний емоційний, когнітивний та поведінковий досвід, переводячи внутрішні наміри у зовнішні дії.

Психолого-педагогічний аналіз сформованого теоретичного підґрунтя дозволив уточнити змістові компоненти самовираження в старшому дошкільному віці, серед яких виокремлюються мотиваційно-потребнісний, когнітивний та поведінковий. Мотиваційний компонент зумовлений природною потребою дитини в демонстрації власної компетентності та соціальній взаємодії, когнітивний – обізнаністю щодо доступних способів самопрезентації, а поведінковий – реальними вміннями виражати власну позицію, почуття та досягнення. Отже, самовираження має інтегративний характер і функціонує як прояв внутрішньої активності дитини, що реалізується у творчій діяльності, спілкуванні та діяльнісних формах взаємодії з навколишнім світом.

Творча діяльність, як свідчить аналіз наукових джерел, є одним із ключових засобів розвитку самовираження, оскільки дозволяє дитині моделювати власні внутрішні стани у художньо-образних формах. Мистецькі, музичні, театралізовані й образотворчі види діяльності стають природним середовищем, у якому дитина може вільно проявляти власну індивідуальність. Творча активність дошкільника не лише сприяє розвитку емоційної чутливості та образного мислення, а й забезпечує соціально-комунікативне зростання,

оскільки набуває значення засобу взаємодії з однолітками та дорослими. У цьому контексті особлива роль належить педагогу, який виступає посередником між внутрішнім світом дитини та соціумом, створюючи умови для безпечного й вільного самовираження. На основі аналізу педагогічної літератури було з'ясовано, що ефективність формування самовираження значною мірою залежить від професійної майстерності вихователя, його здатності створити розвивальне середовище, організувати позитивну, емоційно підтримувальну атмосферу та забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини.

Також систематизовано методологічні підходи до визначення психолого-педагогічних умов розвитку самовираження у старших дошкільнят. Визначено, що оптимальними є умовно-комплексні моделі, які синтезують індивідуально-диференційовану підтримку, творче предметно-просторове середовище, активну включеність дітей у діяльність та стимулювання їх мотивації. Аналізуючи погляди сучасних дослідників, було встановлено, що важливими чинниками є не лише організаційні умови, а й особистісні характеристики вихователя, його здатність до емпатії, заохочення ініціативи та творчого пошуку. Ключовим висновком є те, що самовираження формується не стихійно, а потребує продуманої педагогічної підтримки, що забезпечує гармонійний розвиток усіх складових досліджуваного феномена.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, можна стверджувати, що у сучасних умовах дошкільна освіта має спрямовуватися не лише на формування базових навичок, але й на розвиток творчого потенціалу, здатності до самостійного мислення та вільного самовираження. Визначення теоретичних засад проблеми дало змогу окреслити перспективні напрями подальшого дослідження, а саме: необхідність емпіричного визначення рівнів сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку, розробку діагностичних методик та створення ефективної моделі педагогічного супроводу.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНЯТ САМОВИРАЖЕННЯ У ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Вивчення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку

Вивчення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчої діяльності в рамках дослідно-експериментального дослідження здійснювалося на базі ЗДО №228 м. Одеса. У дослідженні взяли участь всього 40 дітей старшого дошкільного віку 5-7 років: експериментальна група та контрольна група – по 20 дітей.

Мета констатуючого етапу експерименту: виявити поточний рівень сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання констатуючого експерименту:

- виявити критерії та показники рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку відповідно до визначення самовираження;
- розробити діагностичні методики відповідно до виділених показників;
- організувати експеримент щодо виявлення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку відповідно до показників даного поняття.

В процесі визначення мети та завдань констатуючого експерименту слід провести визначення показників рівня сформованості самовираження, спираючись на компоненти нашого визначення самовираження.

Далі розглянемо критерії та показники, які були нами виділені для визначення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку [20, 32].

Мотиваційно-потребнісний критерій – це виявлення в дитини бажання спілкуватися з однолітками і розповідати їм про свої досягнення, чи готовий він

розповісти про своє творіння, чи може відстояти свою думку перед однолітками. Цей критерій складається з наступного показника – бажання розповісти про свої досягнення. За допомогою цього показника ми подивимося, чи може дитина розповісти одноліткам про свої досягнення, чи використовує різні мовні конструкції при даній розповіді.

Когнітивний критерій – це виявлення наявності знань дитини про різні види і доступні способи вираження себе, своїх досягнень і свого творіння.

Цей критерій складається з наступного показника – наявність знань про доступні форми презентації себе. За допомогою даного показника ми зможемо визначити чи подобатися дитині займатися творчою діяльністю, чи подобатися їй представляти свої досягнення, чи знає він про різні види самовираження себе і своїх творів, так само зможе він запропонувати одноліткам різні види самовираження.

Поведінковий критерій – це виявлення чи володіє дитина доступними способами вираження себе, чи використовує в процесі самовираження різні мовні конструкції «я вмію це робити краще за всіх», «я можу навчити тебе це робити, тому що я це роблю краще», чи може вона презентувати свої досягнення. Цей критерій складається з наступного показника – уміння використовувати мовні конструкції при вираженні себе та вміння презентувати свої досягнення. За допомогою даного показника ми зможемо визначити чи може дитина використовувати у своїй промові різні мовні конструкції для опису та презентації себе та свого твору.

В результаті виявлених критерій та показників сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку було складено діагностичну карту. Діагностична карта представлена у таблиці 2.1.

Докладніше зупинимося на розгляді діагностичних методик. При розробці діагностичних методик, спрямованих на виявлення сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку, ми врахували показники процесу самовираження.

Діагностична методика «Спілкування та взаємодія з однолітками».

Мета методики: визначення бажання розповісти про свої досягнення одноліткам.

Матеріал: ручка, протокол спостереження.

Таблиця 2.1

Діагностична карта констатуючого експерименту

Критерії	Показники	Діагностичні завдання (методики)
Мотиваційно-потребнісний	бажання розповісти про свої досягнення	«Спілкування та взаємодія зі однолітками»
Когнітивний	наявність знань про доступні формах презентації себе	«Що я вмію?»
Поведінковий	вміння використовувати мовні конструкції при вираженні себе	«Інтерв'ю творчому журналу»
	вміння презентувати свої досягнення	«Навчи мене»

Зміст: педагог проводить нагляд за кожною дитиною індивідуально. Педагог дивиться чи йде дитина на контакт з однолітком, чи починає спілкування з однолітком, чи грає з ним, чи розповідає дитина про себе і свої досягнення, про свої здібності і які вироби він виконує і робить краще за всіх. Фіксує отримані дані до протоколу спостереження за такими критеріями.

- Прояв ініціативності – дитина прагне привернути увагу однолітка своїми діями: намагається зловити його погляд, посміхається йому виявляючи дружелюбність, демонструє однолітку що вміє робити, намагається залучити його у свої ігри для подальшого проведення часу.

- Прояв активності – дитина прагне показати, що він зацікавлений у взаємодії з однолітком, дитина намагається показати, що він хоче грати саме з ним, він активно намагається реагувати на будь-які пропозиції однолітка, намагається підлаштуватися під ігри однолітка, так само намагається наслідувати його в процесі гри.

- Прояв просоціальних дій – дитина у процесі гри може і намагається враховувати бажання однолітка, намагається ділитися іграшками, намагається грати разом.

- Прояв засобів спілкування – дитина у процесі дій намагається привернути до себе увагу однолітка, залучити їх у спільне проведення.

- Прояв експресивно-мімічних засобів спілкування – дитина у процесі спілкування використовує емоційно забарвлену мову у процесі ігор, розкутий у процесі спілкування з однолітками.

- Прояв активної мови – дитина у процесі спілкування використовує передрічну вокалізації, використовує окремі слова та фрази у процесі спілкування.

Критерії оцінювання:

Прояв інтересу до однолітка:

0 балів – дитина не звертає увагу на свого однолітка, не помічає його присутності;

1 бал – дитина іноді кидає погляд на свого однолітка, але його увага не відрізняється сталістю і йде до інших об'єктів, не виявляючи особливого інтересу до того, що робить його однолітком;

2 бали – дитина цікавиться поведінкою свого однолітка уважно стежить за тим, що той робить, проте не наважується підійти ближче та зменшити відстань між ними, залишаючись у ролі спостерігача;

3 бали - дитина відразу ж звертає увагу на однолітка, підходить до нього, починає уважно вивчати, у своїй активно спілкується з допомогою звуків і слів, утримує увагу співрозмовнику протягом значного проміжку часу, не відволікаючись.

Прояв ініціативності:

0 балів - дитина в процесі гри не звертає увагу на однолітка, ніяк не хоче привертати його увагу;

1 бал – дитина рідко сама починає спілкування, активність виявляє лише після того, як хтось із його однолітків візьме на себе ініціативу або коли поряд

дорослий. Зазвичай він вважає за краще дочекатися, коли хтось інший запропонує гру або заняття, іноді крадькома дивиться в очі співрозмовнику, але не наважується заговорити першим;

2 бали - дитина іноді проявляє активність, хоча і не завжди, його дії вагаються. Спроби встановити контакт з однолітком який завжди бувають наполегливими, але намагається підтримувати зоровий контакт і посміхається;

3 бали – дитина активно виявляє інтерес до взаємодії, регулярно встановлює зоровий контакт із ровесниками, посміхається їм, показує свої здібності, прагне залучити їх до спільної діяльності, відрізняється помітною завзятістю у спілкуванні.

Прояв активності:

0 балів – дитина не виявляє ініціативу та ігнорує ініціативу від однолітка;

1 бал – дитина іноді відгукується на ініціативу з боку однолітка, проте рідко вступає з нею в діалог, не прагне спільних дій і не може адаптуватися до вчинків однолітка;

2 бали – дитина реагує на пропозиції однолітків пограти разом, виявляє бажання до спілкування, відгукується на ініціативу з боку однолітків, часом намагається адаптуватися до їхньої поведінки.

3 бали – дитина охоче відгукується на будь-які ініціативи своїх однолітків, енергійно приєднується до них, координує свої вчинки з вчинками однолітків і прагне копіювати їхню поведінку.

Прояв просоціальних дій:

0 балів – дитина відмовляється взаємодіяти з однолітками, уникає спільних дій, ігнорує прохання та пропозиції однолітків, не виявляє бажання надавати допомогу, забирає іграшки, виявляє капризи та злість, відмовляється від спільного використання речей;

1 бал – дитина рідко виявляє ініціативу, проте іноді погоджується на ідеї дорослого про спільну діяльність з однолітком, наприклад, спільне будівництво будиночка чи обмін іграшками. Проте, коли йдеться про передачу своєї іграшки іншому, він висловлює невдоволення;

2 бали – дитина готова брати участь в іграх з однолітками, часом виявляє ініціативу, хоч і не завжди. Іноді готовий поділитися або поступитися іграшками, реагує на пропозиції про спільну діяльність і не перешкоджає грі з іншими дітьми.

3 бали - дитина висловлює прагнення до спільних дій, самостійно пропонує своєму ровеснику іграшки, бере до уваги його побажання, готова прийти на допомогу в різних ситуаціях, намагається не допускати виникнення суперечок.

Прояв засобів спілкування :

1. Прояв експресивно-мімічних засобів спілкування:

0 балів – дитина не звертає уваги на оточуючих її ровесників, її обличчя не виражає жодних емоцій, і вона байдужа до будь-яких спроб спілкування з нею;

1 бал – дитина часом зустрічається поглядом з ровесником, іноді демонструє свої почуття (усмішка, гнів), його вираз обличчя в основному врівноважене, не піддається впливу емоцій оточуючих, і навіть коли він використовує жести, робить це не для передачі своїх переживань, а у відповідь на взаємодію з боку ровесників;

2 бали – дитина звертає увагу на свого ровесника, його вчинки, спрямовані до нього, сповнені емоцій. У його поведінці помітна велика розкутість, він здатний заразити свого друга енергією своїх дій (хлопці разом стрибають, сміються, дражнять один одного), його обличчя виражає жвавість і яскравість, він з такою ж силою демонструє і негативні почуття, що постійно прагне привернути увагу свого ровесника.

2. Прояв активної мови :

0 балів – дитина не говорить, не бурмочить, не видає характерних звуків, як сама по собі, так і у відповідь на запитання чи звернення з боку ровесників чи дорослих;

1 бал – дитина белькоче;

2 бали – у дитини є автономна мова у спілкуванні з однолітками;

3 бали – у дитини є окремі слова у спілкуванні з однолітками;

4 бали – у дитини є фрази у спілкуванні з однолітками. Щоб визначити рівень взаємодії з однолітками, застосовується трирівнева шкала: від низького рівня, що оцінюється в один бал, через середній, за який нараховується два бали, до високого, за який присуджується три бали.

Узагальнюючи результати за цією методикою, можемо виокремити загальні рівні.

Низький рівень – спілкування у дитини з однолітками слабо виражено у всіх її аспектах. Дитина не розповідає однолітку про свої досягнення.

Середній рівень – навички спілкування у дитини розвинені на середньому рівні, коли більшість критеріїв демонструють середні показники. У разі коли ступінь виразності окремих елементів помітно відрізняється, це також вказує на середній рівень розвитку. Дитина не завжди готова ділитися з однолітком своїми здобутками.

Високий рівень – дитина демонструє відмінні результати за більшістю критеріїв, це свідчить про її високі комунікативні навички. У цьому допускається отримання середніх балів у таких галузях, як прояв активної мови, і прояв просоціальних дій. Дитина із задоволенням розповідає однолітку про свої досягнення і запитає, що в нього найкраще виходить.

Діагностична методика «Що я вмію?»

Мета методики: визначення наявності знань про доступні форми презентації себе.

Матеріал: ручка, протокол для фіксації відповідей дітей.

Розмова з кожною дитиною проводиться індивідуально.

Педагог ставить дитині такі питання.

- «Скажи, коли тобі розповідають про новий предмет тобі цікаво?»
- «Ти ставиш питання про те, що тобі цікаво?»
- «Скажи тобі подобатися фантазувати та потім втілювати це своїми руками?»
- «Коли у тебе виникають цікаві ідеї, ти розповідаєш про це комусь?»

– «Коли ти бачиш гарний витвір мистецтва, тобі хочеться показати так само свої твори оточуючим людям?»

– «Скажи тобі подобатися розповідати про свій твір?»

– «Скажи, а от якщо у тебе не буде з собою свого виробу, як ти зможеш оточуючим розповісти про нього?»

– «Коли ви у групі обговорюєте як робитимете вироб ти пропонуєш свої ідеї щодо втілення та презентації її?»

Критерії оцінювання:

Низький рівень – дитина не відповідає на поставлені питання або відповідає однозначно. Дитина не знає, як ще можна презентувати свою роботу, так само вона не пропонує дітям різні види презентації;

Середній рівень – дитина відповідає на поставлені питання педагога, але або не може з відповідями або не хоче відповідати докладно. Дитина знає, як можна ще презентувати свою роботу, але говорить лише за допомогою педагога, так само вона не завжди пропонує дітям різні види презентації, але знає, як це можна зробити;

Високий рівень – дитина відповідає питанням розгорнуто, з великим ентузіазмом. Дитина знає, як можна ще презентувати свою роботу і з задоволенням розповідає, як би він це зробив, так само він пропонує дітям різні види презентації та із задоволенням намагається брати участь у цьому процесі.

Діагностична методика «Інтерв'ю творчому журналу».

Мета методики: визначення вміння використовувати мовні конструкції при вираженні себе.

Матеріал: диктофон, мікрофон, стільці, бланк із запитаннями.

Зміст: робота проводилася невеликими підгрупами. Педагог пропонує дітям погратись у гру. Де кожен спробує себе у двох ролях інтерв'юером та респондентом. Дітям необхідно було відповісти на запитання інтерв'юера і розповісти про те, яким видом творчої діяльності їм подобається займатися найбільше, чому саме цей вид діяльності, що найбільше вони люблять робити,

чи займаються вони вдома з батьками творчою діяльністю, а хто їх навчив так добре малювати, ліпити, будувати з конструктора або робити вироби.

Запитання.

– «Здрастуйте, скажіть, як вас звати?»

– «В який дитячий садок ви ходите?»

– «Скажіть, що ви найбільше любите робити у дитячому садку: малювати, ліпити, будувати чи робити якийсь певний виріб?»

– «А чому ви любите саме цей вид творчої діяльності?»

– «А що вам найбільше подобається малювати, ліпити, будувати чи робити якийсь певний виріб?»

– «За допомогою чого ви частіше творите свої твори?»

– «А вас хтось навчав малювати, ліпити, будувати з конструктора чи робити вироби?»

– «А ви вдома малюєте, ліпите, будуєте із конструктора чи робите вироби зі своїми батьками?»

– «Скажіть, а що ви дуже хотіли б зробити, але у вас не виходить?»

– «Розкажіть нам про найкращу вашу роботу?»

«Дякуємо вам за відповіді, я думаю нашим читачам буде цікаво почитати про ваш творчий шлях».

У процесі відповідей педагог фіксує відповіді в протоколі.

Критерії оцінювання:

Низький рівень – дитина не відповідає на запитання інтерв'юера або відповідає односкладно, йому не хочеться ділитися з читачами про себе, його не приваблює дана гра, педагог задає питання, що наводять, але результату це не приносить. Дитина не використовує у своїй промові різні конструкції для вираження себе та своєї роботи.

Середній рівень – дитина відповідає питанням односкладно, намагається не вдаватися у подробиці своєї творчої діяльності, педагог задає дитині навідні питання дитина відповідає ними. Дитина не може використовувати мовні

конструкції для презентації себе та своєї роботи, але за допомогою педагога він намагається це зробити.

Високий рівень – дитина відповідає на запитання інтерв'юєра з великим задоволенням, намагається ділитися своїми думками, хто його навчив, що він робить вдома з батьками, що він любить найбільше робити. Ну, а найголовніше дитина розповідала з великою наснагою що для неї означає краса. Дитина використовує у своїй промові різні конструкції для презентації себе та своєї роботи, вона це робить з великим задоволенням та докладно нам розповідає про неї та про себе.

Діагностична методика «Навчи мене».

Мета методики: визначення уміння презентувати свої досягнення.

Матеріал: аркуші паперу А4, кольорові олівці, трафарети, пластилін, дошки, стеки, конструктор, матеріали для виробів.

Зміст: робота з дітьми проводиться підгрупами. Педагог каже дітям, що сьогодні до них прийде гість. Заходить дівчина яскрава, на сукні у неї різнобарвна палітра фарб, пензлики, пластилін різнокольоровий, конструктор, різнокольорові листочки, жолуді. Це «Творча діяльність» та вона дуже хоче у вас навчитися так само красиво малювати, ліпити, будувати з конструктора та робити вироби. Після того, як діти виконують свій виріб, вони розповідають про нього. Хто і зображений на їхньому малюнку чи виробі, або що він сконструював.

Критерії оцінювання:

Низький рівень – дитина не може розповісти про свій виріб або малюнок, показує тільки його, відчуває почуття дискомфорту. На питання «Творчої діяльності» відповідає неохоче і односкладово. Інтонація та вираз голосом у процесі оповідання відсутня.

Середній рівень – дитина свідчить про своє творіння. Але було видно, що дитині некомфортно те, що вона перебуває у центрі уваги. Інтонація та вираз голосом у процесі оповідання відсутня. Показує макет свого творіння. У дитини є початкові навички аргументації своєї точки зору, проте вміння вести діалог з

урахуванням думки співрозмовника і знаходити конструктивне рішення в конфліктних ситуаціях поки що немає.

Високий рівень – дитина розповідає про своє творіння з великим ентузіазмом, показує макет пояснюючи одноліткам, де знаходиться той чи інший герой. Розповідь супроводжується інтонацією та виразом голосу. У дитини простежується здатність логічно обґрунтовувати свої погляди, а також уміння знаходити компроміси у діалозі та вести конструктивний діалог у разі виникнення розбіжностей.

В ході проведення констатуючого експерименту було отримано дані, які стануть основою для початку роботи щодо формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку.

Проаналізуємо результати констатуючого експерименту, які представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати констатуючого експерименту

Діагностика	ЕГ			КГ		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
«Спілкування та взаємодія з однолітками»	10%	30%	60%	15%	25%	60%
«Що я вмію?»	10%	30%	60%	10%	30%	60%
«Інтерв'ю творчому журналу»	15%	30%	65%	15%	25%	60%
«Навчи мене»	10%	25%	65%	10%	30%	60%
Загальний показник	10%	30%	60%	10%	30%	60%

Так за першою діагностичною методикою «Спілкування та взаємодія з однолітками» низький рівень виявлено у 60% дітей ЕГ, у КГ також 60% дітей. У дітей спостерігається недостатня активність у всіх аспектах. Вони не помічають своїх однолітків, не виявляють інтересу до того, чим займаються інші. Діти не шукають спілкування з іншими дітьми, не намагаються привернути їхню увагу та не починають спілкування першими. Відсутній як прояв, так і відповідь на ініціативу з боку інших, вони не прагнуть спільних дій, не бажають надавати допомогу, воліючи залишатися на самоті.

Середній рівень був виявлений в ЕГ у 30% дітей, в КГ у 25% дітей. Діти відрізняються різноманітним ступенем вираженості окремих показників. Загалом більшість параметрів демонструють усереднені показники. Діти рідко звертають увагу інших дітей, їх концентрація уваги нестабільна і легко відволікається на сторонні речі. Ініціювати спілкування з ровесниками вони віддають перевагу через дорослого або коли їм пропонують спільну діяльність. Однак вони не схильні адаптуватися під поведінку однолітків.

Високий рівень був виявлений у 10% дітей в ЕГ та у 15% дітей КГ. Діти на цьому рівні мають параметри, які відносяться до найвищих показників. Вони звертають увагу на інших дітей, їхню концентрацію уваги. Ініціюючи спілкування з однолітками вони віддають перевагу самостійно, вони самі пропонують спільну діяльність. Також дані діти готові адаптуватися і підлаштовуватися під настрій однолітка.

Проаналізуємо результати за другою діагностичною методикою «Що я вмію?». Низький рівень було виявлено в 60% дітей обох груп. Діти не виявляють особливої заподлиності при відповіді на запитання або не розуміють, як відповісти на поставлені запитання. Діти не знають які ще є способи щоб представити свою роботу, так само діти не пропонують одноліткам будь-які способи для презентації спільної роботи.

Середній рівень був виявлений в 30% дітей. Дітям важко відповісти на поставлені питання. Якщо педагог задає навідне питання вони можуть дати на нього відповідь. Діти знають які ще є способи, щоб представити свою роботу,

але не завжди про них можуть сказати. Діти соромляться пропонувати одноліткам будь-які способи для презентації спільної роботи, якщо педагог запитає дитину, то вона може сказати свою думку.

Високий рівень був виявлений у 10% дітей. Діти розуміють питання педагога та із задоволенням на них відповідають. Діти знають, як вони можуть розповісти і представити свою роботу. Їм подобається розповідати про свою роботу, так само вони запропонували, що можна роботу намалювати або сконструювати її. Діти пропонують одноліткам різні способи для презентації спільної роботи. Із задоволенням виступають організаторами цього процесу.

Проаналізуємо результати констатуючого експерименту з третьої діагностичної методики «Інтерв'ю творчому журналу»

Низький рівень було виявлено в експериментальній групі у 65% дітей, у контрольній групі у 60% дітей. Діти не відповідали на запитання інтерв'юера або відповідали односкладно, їм не хотілося ділитися з читачами про себе, їх не приваблювала гра, педагог ставив їм навідні питання, але результату це не принесло. Діти ховали свою індивідуальність, не бажаючи ділитися своїми внутрішніми переживаннями та думками. Вони боялися нерозуміння чи засудження з боку однолітків. Так само діти в процесі відповідей не використовували різні конструкції для розповіді про себе та свою роботу.

Середній рівень був виявлений в експериментальній групі у 30% дітей та у 25% дітей КГ. Діти відповідали на питання інтерв'юера односкладно, вони ділилися з читачами себе неохоче, щоб одержати більш розгорнутих відповідей педагог ставив їм натякаючі питання. Діти намагалися сховати свою індивідуальність, не бажаючи ділитися своїми внутрішніми переживаннями та думками. Вони боялися нерозуміння чи засудження з боку однолітків. Діти соромилися використовувати мовні конструкції для розповіді себе і своєї роботи.

Високий рівень був виявлений у 15% дітей КГ та ЕГ. Діти відповідали на запитання інтерв'юера відкрито та розгорнуто, вони ділилися з читачами про себе з великим полюванням. Діти радо показували свою індивідуальність. Діти з

радістю використовували різні мовні конструкції для розповіді про себе та свою роботу.

Проаналізуємо результати за четвертою діагностичною методикою «Навчи мене».

Низький рівень було виявлено в експериментальній групі у 65% дітей, у контрольній групі у 60% дітей. Діти не виявляли інтересу в процесі оповідання про свій виріб, не прагне продемонструвати свої успіхи та результати роботи. Діти показували лише макет, на питання «Творчої діяльності» відповідали неохоче і односкладово. Відсутня здатність переконливо обґрунтовувати свою точку зору, навички компромісного спілкування та конструктивного вирішення спірних ситуацій не розвинені.

Середній рівень був виявлений в експериментальній групі у 25% дітей та у 30% дітей КГ. У дітей є прагнення показати свої досягнення, проте він стикається з труднощами в оцінці власних успіхів та у сприйнятті досягнень інших. Педагог надавав підтримку та спрямовував, щоб допомогти дитині впевнено уявляти себе та свої досягнення. Діти розповідали про свій виріб, але упускали деякі деталі. Інтонація та вираз голосом у процесі оповідання були відсутні.

У дітей були початкові навички аргументації своєї точки зору, проте вміння вести діалог з урахуванням думки співрозмовника та знаходити конструктивне рішення у конфліктних ситуаціях поки що відсутні.

Високий рівень був виявлений в експериментальній групі у 10% дітей, як і в КГ. Діти відрізняються оптимістичним поглядом на навколишній світ, людей та себе. Вони вміє самостійно приймати рішення, ґрунтуючись на своїх знаннях та навичках, особливо в галузі дослідження та пізнання. Діти прагнуть продемонструвати свої досягнення та результати роботи. Також вони виявляють повагу як до власних успіхів, так і до досягнень оточуючих. Діти розповідали про свій виріб, показують макет пояснюючи одноліткам, де знаходяться той чи інший герой. Розповідь супроводжується інтонацією та виразом голосу. У дітей простежується здатність логічно обґрунтовувати свої погляди, а також вміння

знаходити компроміси у діалозі та вести конструктивний діалог у разі виникнення розбіжностей.

На рис. 2.1 представлені підсумкові результати констатуючого експерименту щодо виявлення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку.

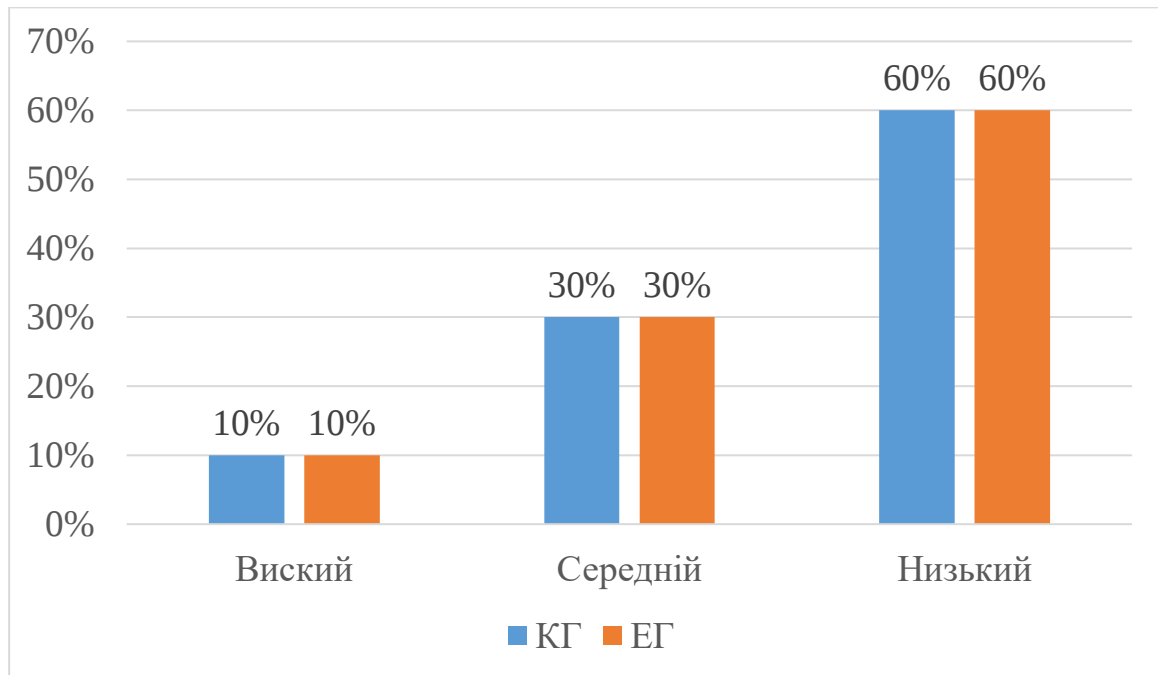

Рисунок 2.1 – Результати виявлення рівня самовираження у дітей старшого дошкільного віку на констатуючому етапі експерименту

Результати на констатуючому етапі експерименту показують, що вкрай важливо розробити зміст роботи з формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчій діяльності.

2.2 Розробка та реалізація дослідно-експериментальної роботи з формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчої діяльності

В ході експериментального дослідження, метою якого було визначення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку, ми змогли зібрати та проаналізувати дані. Це дозволило нам дійти висновку, що у

дітей старшого дошкільного віку спостерігається низький рівень самовираження. Враховуючи результати початкового етапу дослідження та зважаючи на вікові та індивідуальні особливості дітей старшого дошкільного віку, було розроблено та реалізовано формуючий експеримент.

Мета формуючого експерименту – експериментальна апробація роботи з формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчої діяльності.

Ключовою вимогою для успішного проведення цього дослідження було те, що діти повинні самостійно створювати свої продукти творчої діяльності, вносячи до них власні оригінальні думки та реалізуючи їх за допомогою особистих талантів, умінь та фантазій. Хоча роботи можуть бути недосконалі з різних точок зору, вони мають яскраво відбивати унікальність дитячого самовираження.

Основна ідея цієї роботи – це пов'язати ідеї, фантазії дітей задля її подальшого формування вони самовираження у творчій діяльності. Застосування знань та вже освоєних навичок, наприклад, вносити зміни в конструкцію, вводячи новий елемент, який відсутній у варіанті, який представив педагог, або знаходити оригінальне доповнення до конструкції.

Для отримання готового продукту в процесі творчої діяльності були визначені види творчої діяльності, такі як малювання, ліплення, аплікація, конструювання та створення виробів.

На констатуючому етапі експерименту діти обрали кожен творчу діяльність, яка їм більше подобатися і який вони почуваються успішними і найкращими.

В основу нашої роботи стали психолого-педагогічні умови: індивідуально-диференційований підхід до вибору старшими дошкільнятами виду творчій діяльності як засобу формування самовираження; творчий підхід педагога до формування у старших дошкільнят самовираження; створення творчої предметно-просторової середовища для суспільної думки дітьми старшого дошкільного віку своїх досягнень.

Робота з формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку у творчій діяльності включала поетапну роботу:

- 1 етап: Мотиваційно-цільовий.
- 2 етап: Змістовно-діяльнісний.
- 3 етап: Оціночно-рефлексивний.

На першому, мотиваційно-цільовому етапі у своїй роботі ми докладали всіх зусиль, щоб пробудити в дітях щирий інтерес до вибору творчій діяльності, в якій дитина почувається впевнено і що вона найкраще виконує готовий продукт, який вона надалі представить оточуючим. У нашій роботі ми не просто намагалися мотивувати дитину на вибір творчої діяльності, ми докладно роз'яснювали, які перспективи та можливості відкриваються перед ними в рамках даного виду творчій діяльності, так само прагнули зробити так, щоб кожна дитина відчувала себе залученою та значущою учасником нашого процесу дослідження. Для того, щоб діти змогли не тільки засвоїти необхідні знання, а й найголовніше відчувати весь спектр емоцій, які можуть виникнути під час роботи над своїм готовим продуктом у творчій діяльності, ми вважаємо вкрай важливим наповнити щодня яскравими враженнями та новими відкриттями для дітей.

На цьому етапі було реалізовано таку психолого-педагогічну умову: «Індивідуально-диференційований підхід до вибору старшими дошкільнятами виду творчій діяльності як засобу формування самовираження».

Індивідуально-диференційований підхід допоможе нам організувати роботу з дітьми таким чином, щоб ми змогли враховувати індивідуальні особливості дітей при виборі виду творчій діяльності. Творча діяльність виступає не просто способом розваги дітей старшого дошкільного віку, вона є ключовим елементом у процесі формування у дітей старшого дошкільного віку здібностей до самовираження. Даний підхід допоможе нам вивчити особистісні особливості дітей старшого дошкільного віку, їх інтереси, їх схильності, що далі допоможе дитині зробити вибір у продуктивному вигляді творчої діяльності, яка для дитини стане ефективним інструментом реалізації своїх задумів, що в подальшому сприятиме формуванню у дитини самовираження.

Для організації вибору продуктивного виду творчої діяльності ми використали кілька методів.

✓ Необхідно розуміти специфіку кожного продуктивного виду творчій діяльності. Маючи знання та навички, ми змогли направити і підтримати дітей до вибору виду творчій діяльності, що в подальшому дозволить сформувати у дітей здібності до самовираження. Кожен вид творчої діяльності має свої унікальні та характерні риси та потребує особливих підходів. Розуміючи ці особливості, нам це дозволило організувати та адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб кожної дитини, надихаючи її на досягнення нових висот у тому вигляді творчої діяльності, яку він вибрав.

✓ Намагалися створити сприятливу атмосферу для розвитку інтересу та бажання у дітей до творчої діяльності. У процесі роботи необхідно було спостерігати за тим, які продуктивні види найбільше відгукуються, надихають і приносять радість дітям. Також ми намагалися пропонувати дітям різні продуктивні види, такі як малювання, ліплення, аплікація, конструювання та створення виробів. (Наприклад «У який вид творчої діяльності ти сьогодні хотів би позайматися?»). Важливо, щоб діти спробували всі продуктивні види і змогли зрозуміти, що йому ближче, цікавіше і що приносить велику радість і задоволення (наприклад «Ти вчора малював, може сьогодні спробуємо з конструктора побудувати машину?»).

✓ У процесі роботи у кожному продуктивному вигляді важливо організувати процес гнучкості. Гнучкість – це ключ до успішної взаємодії з дітьми, це вміння своєчасно вносити зміни та адаптувати творчу діяльність так, щоб цей процес максимально відповідав потребам та інтересам дітей (наприклад «Ти не хочеш ліпити з жовтого кольору курку, добре візьми той колір, який ти хочеш.»). У процесі роботи необхідно бути відкритим до нових ідей, підходів, бути готовим змінити методи та плани в залежності від того, що в даний момент матиме найбільший ефект і користь дітям. Кожна дитина унікальна, і те, що було корисним для однієї дитини, не означає, що буде корисним для іншої дитини. Одним із головних правил у роботі з дітьми – це вміння бути уважним, чуйним

до реакцій дітей, їх перевагам, що у будь-який час можна було підлаштувати процес творчої діяльності під бажання і потреби дітей.

✓ Відмова дитини в процесі організації вибору виду творчій діяльності. Необхідно проаналізувати, через що дитина не хоче брати участь у даному виді творчої діяльності. Діти озвучили кілька аспектів: не цікавий даний вид творчої діяльності, не відчувається впевненість під час роботи з цим видом творчої діяльності, складно працювати у цьому виді творчої діяльності. Розуміючи та приймаючи ці аспекти, ми краще зможемо побудувати процес організації вибору виду творчій діяльності.

Для формування у дітей старшого дошкільного віку бажання досягати результатів у вибраному продуктивному вигляді творчої діяльності ми використовували кілька прийомів у процесі роботи. По-перше, ми створили атмосферу радості та творчості. У дітей розвивали самостійність думки, дій, так само надавали підтримку і розуміння у процесі роботи у творчій діяльності. Виявляли повагу до думки дитини, її точки зору, а не пригнічували її власними «правильними» поглядами та судженнями.

По-друге, ми створили атмосферу свободи у виборі того, що дитина хоче робити, як довго хоче займатися і головне врахувати за допомогою яких способів вона хоче реалізувати свої ідеї та задуми для отримання готового результату. Вибір способів реалізації своїх ідей допомагає дитині розвивати бажання та інтерес до творчого виду діяльності, емоційне піднесення у процесі роботи стане запорукою до того, що інтелектуальне навантаження не призведе до перевтоми.

По-третє, ми виявляли співчуття та розуміння до невдач, які виникали у дітей, терпимо відносили до ідей дітей, які були не ординарними. Основну увагу ми приділяли організації творчого процесу, його підтримці, а не на заціклованні кінцевих результатів.

По-четверте, участь у творчих конкурсах відіграє важливу роль. Використання прикладів із життя відомих людей, що стане потужним стимулом для юного творця.

По-п'яте, заохочення до успіху дітей. Організація виставок із роботами дітей, створення тематичних стендів, які демонструють досягнення дітей у їхній творчій діяльності. Дані прийоми підвищують бажання та мотивацію дітей, підвищують значущість їхніх робіт та зусиль.

Другий етап дослідження змістовно-діяльнісний. Мета цього етапу – навчити дітей старшого дошкільного віку методам самовираження себе. Пріоритетною умовою цьому етапі є творчий підхід педагога до оволодіння старшими дошкільнятами методами самовираження.

Прояв творчості дітьми дошкільного віку необхідно заохочувати та підтримувати. Це завдання можуть вирішити лише творчі педагоги з творчим підходом. Творчий підхід педагога виявляється у варіюванні, комбінуванні змісту, форм, методів та прийомів роботи у процесі навчання дітей способом вираження себе.

Від дорослого залежить, чи зможе дитина проявити себе, висловити свої думки, почуття, бажання, презентувати свої здобутки. Він повинен створювати особливу атмосферу, що дозволяє кожній дитині реалізувати практичну активність по відношенню до різних видів творчої діяльності. Ми згодні з думками вчених, що тактика педагогічного керівництва має будуватися за принципом співробітництва педагога та дитини як у творчій діяльності, так і при показі своїх досягнень та успіхів. Педагог стимулює обговорення, дозволяючи дітям обмінюватися думками та знаходити кращі рішення разом, що сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок, уміння представляти свою роботу та вміння працювати в команді.

Педагог, що має творчий підхід, може побачити індивідуальність у дитині і допомогти їй розкрити свої можливості для вираження себе. Це дозволить дітям не лише виявити свої таланти, інтереси, а й розвинути в них впевненість, навчить висловлювати свої думки, почуття, а також сприятиме взаємодії з навколишнім світом.

На мотиваційно-цільовому етапі нашого дослідження кожна дитина вибрала той вид продуктивної діяльності, в якому вона відчувається впевнено,

вона успішна в ній і в неї досягає результату, яким вона задоволена. З дітьми було проведено роботу з того виду діяльності, який вони обрали, для формування у них ще більшої впевненості у своїх силах.

Дітям, які обрали малювання, пропонували різні види цієї продуктивної діяльності, де старші дошкільнята могли використовувати такий спосіб самовираження як прояви своєї творчості в малюванні. Відомо, що природний спосіб самовираження лежить саме в малюванні, тому дітям пропонували різні матеріали (фарби, крейди, гуаші, олівці тощо), різні поверхні (шпалери, альбоми, силуети одягу, силуети різних предметів).

Дітям, які обрали ліплення, пропонували різні матеріали (глину, пластилін, тісто тощо), різні способи вияву своєї творчості (вибрати тему ліплення, вибрати зразок, самим вибрати тему своєї композиції, продумати структуру композиції, прийоми виконання та послідовність виконання).

Дітям, які виявляли творчість в аплікації, намагалися організувати процес засвоєння та вивчення матеріалу. Розглядаючи різні предмети, діти починали вгадувати навіщо нам знадобитися дана заготівля чи інструмент. Для того, щоб процес ще більше зацікавив дітей, педагог запропонувала їм описати хід нашої роботи. Діти із задоволенням відгукнулися і на перебій почали озвучувати свої припущення.

Дітям, які обрали виготовлення виробів, дано завдання проаналізувати весь матеріал, який у них представлений та зрозуміти, в яку частину нашої композиції вони підходять. Було запропоновано «добудовування» образу, необхідно подивитися композицію та доповнити її своїми оригінальними образами за допомогою деталей, що лежать у них на столі. Інтерес представляє комбінований метод «Прибери зайве», дітям необхідно було створити сюжетну композицію, прибрати зайві елементи композиції та доповнити тим, чим вони хочуть.

Одним з основних моментів в організації процесу вираження себе є активність і самостійність. Вони дуже тісно пов'язані з розвитком потреб та мотивів діяльності. Можна використовувати різні шляхи активізації дошкільнят.

Шлях перший – педагог є ініціатором, розпочинає якусь продуктивну діяльність творчого характеру і при цьому демонструє власну захопленість, розповідає про неї, про результат або педагог обіграє проблемну ситуацію, коли помиляється, або розіграє пошукову ситуацію, коли не може пояснити причину того, що відбувається, і просить дітей про допомогу. Шлях другий – педагог підключається до діяльності дітей, що вже виникла. Задум діяльності може виникнути як негайне бажання діяти з чимось, робити (процес) щось, зробити (результат) щось. Іноді дитина продовжує те, що почала раніше і не закінчила (робить тривалий досвід), що типово для старшого дошкільного віку [26].

Особливу увагу ми приділили організації та проведенню ігрових завдань, які також дозволили навчити дітей доступним способам самовираження у спілкуванні. Дані ігрові завдання розроблені з урахуванням вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку, показниками самовираження, вибором кожної дитини виду продуктивної діяльності.

Інтерес представляє таке ігрове завдання, як «Я можу», воно спрямоване на оволодіння дітьми таким способом самовираження, як мовна конструкція «Я можу це робити найкраще». Дітям пропонується пограти в м'яч, але не просто його кидати один одному, а розповідати те, що добре виходить. «Я добре малюю ляльку». «Я найкращий за всіх строю кран». «Я найкраще роблю виріб із природного матеріалу».

Ігрова вправа «Я впевнений у собі на всі 100». У цій вправі дитина сідала на стілець і розповідала своїм одноліткам про себе, але на стільки на скільки вона їм довіряла. Хтось розповідав про свої переживання, хтось про те, як йому подобатися у цій групі з дітьми, хтось про свої враження, які вони пережили з батьками у подорожах чи в гостях у бабусі з дідусем. Після того, як дитина закінчувала свою розповідь, діти могли поставити їй запитання. Ця гра допомагала набуті досвіду публічних виступів.

Також ми вирішили провести з дітьми гру «Скарбничка». Спільно з дітьми ми створили скарбничку з банки та прикрасили за допомогою малюнків, пластиліну, конструктора тощо. Після ми поставили скарбничку на вході в

групу, а поруч поклали листочки паперу, йдучи додому, дитина забирала листочок і вдома записувала свій успіх, який у неї вийшов у цей день. Потім вона приходила із дому і клала листок у скарбничку, і педагог зачитував успіхи дітей. Записки були без імені, що дозволяло дітям розкритися та виразити себе. Наприклад : «Я сьогодні змогла намалювати рівне коло»; «Я сьогодні з татом зліпив справжнього крокодила»; «Я зміг побудувати машину мрії» і так далі.

З дітьми, яких умовно віднесли до низького рівня, проводилася наступна робота з формування самовираження творчої діяльності. У своїй роботі використовували ілюстрації, репродукції відомих художників та скульпторів; використовувалися в роботі різні техніки малювання, ліплення, аплікації, конструювання та виробів; так само з дітьми прослухали казки про художників «Живі картини, скульптури», «Звук, ритм, рух»; бесіди «Природа та її образи», «Чому ми милуємося мистецтвом»; вправа «А це ти молодець!», «Абстрактне мистецтво». Ця робота проводилася щоб у дітей сформувалося поняття про самовираження через творчу діяльність, щоб дитина відчула себе суб'єктом творчої діяльності, «діячем», який може зробити не тільки те, що йому запропонує педагог, але й інтерпретувати, збагатити своїм досвідом і розповісти про це одноліткам.

З дітьми, яких умовно віднесли до середнього рівня, проводилася наступна робота з формування самовираження творчої діяльності. У своїй роботі також використовували ілюстрації, репродукції відомих художників та скульпторів; використовувалися в роботі різні техніки малювання, ліплення, аплікації, конструювання та виробів; проводилися бесіди «Кожна людина унікальна по-своєму», «Здібності у творчій діяльності викликають успіх»; так само використовували ігри з активізації вираження себе "Я самий", "Назви себе"; творчі завдання: «Що на що схоже», «Прекрасний малюнок» та інші. Дані методи роботи сприяли формуванню у дітей умінь вносити у свої твори свої ідеї, показати та розповісти про свої досягнення.

З дітьми, яких ми умовно віднесли до високого рівня, проводилася наступна робота щодо формування самовираження у творчій діяльності. У своїй

роботі також використовували ілюстрації, репродукції відомих художників та скульпторів; використовувалися в роботі різні техніки малювання, ліплення, аплікації, конструювання та виробів; бесіда «Як композитор музику складав»; етюди із самовираження «Я в дзеркалі», «Покажи радість чи страх»; вправу «Коли мовчу». Робота з цими дітьми полягала в тому, щоб вони розповідали про своє творіння і розуміли, що вони є діячами.

Третій етап нашого дослідження є оціночно-рефлексивним. Мета цього етапу – надати дітям можливість висловити себе у публічних виступах. Пріоритетною умовою на даному етапі є створення творчого предметно-просторового середовища для суспільної думки дітьми старшого дошкільного віку своїх досягнень.

Створення творчого предметно-просторового середовища один із ключових чинників, що сприяють гармонійному розвитку дітей старшого дошкільного віку. Творче середовище підтримує та стимулює творчу активність дітей, їх соціальну адаптацію та емоційне благополуччя. Створюючи творче середовище педагогу необхідний як професіоналізм, а й творчий підхід, оскільки вона має бути функціональною, привабливою для дітей, забезпечуючи можливість висловлення себе у творчій діяльності.

Створюючи творче предметно-просторове середовище та правильно його організовуючи, важливо акцентувати увагу, щоб середовище було наповнене різноманітними матеріалами творчої діяльності, які допоможуть дитині створити готову продукцію у тому продуктивному вигляді творчої діяльності, яку вони обрали на попередніх етапах нашого дослідження. Також слід підкреслити, що середовище має бути безпечним і комфортним для дитини, в якому він може спокійно виразити себе.

Після того як ми завершили всі етапи формуючого експерименту для підтвердження нашого припущення щодо ефективності, проведеної нами роботи з формування у дітей самовираження у старшому дошкільному віці, ми провели контрольний зріз за діагностичними методиками констатуючого експерименту.

Наведемо результати контрольного етапу експерименту, які представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати контрольного етапу експерименту

Діагностика	ЕГ			КГ		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
«Спілкування та взаємодія з однолітками»	40%	35%	25%	20%	25%	55%
«Що я вмію?»	40%	30%	30%	15%	30%	55%
«Інтерв'ю творчому журналу»	25%	35%	40%	15%	30%	55%
«Навчи мене»	25%	40%	35%	10%	35%	55%
Загальний показник	30%	35%	35%	15%	30%	55%

Дані демонструють суттєві розбіжності між експериментальною (ЕГ) та контрольною групами (КГ), що свідчать про результативність упроваджених психолого-педагогічних умов. Зокрема, у дітей ЕГ відзначено різке зростання частки високого рівня сформованості самовираження: наприклад, за методом «Спілкування та взаємодія з однолітками» високий рівень становить 40%, що удвічі перевищує показник контрольної групи (20%). Відповідно зменшилась частка низького рівня – у ЕГ вона становить 25% проти 55% у КГ. Аналогічна тенденція простежується за всіма методиками, що підтверджує системний вплив формуючої програми.

Особливо показовими є інтегральні результати: у експериментальній групі високий рівень становить 30%, середній – 35%, а низький – 35%; натомість у

контрольній групі низький рівень домінує (55%). Це дає змогу констатувати позитивну динаміку розвитку компонентів самовираження саме в ЕГ, де була реалізована авторська методична модель.

На рисунку 2.2 представлені підсумкові результати контрольного етапу експерименту з виявлення рівня сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку та порівняння цих показників з результатами констатуючого етапу.

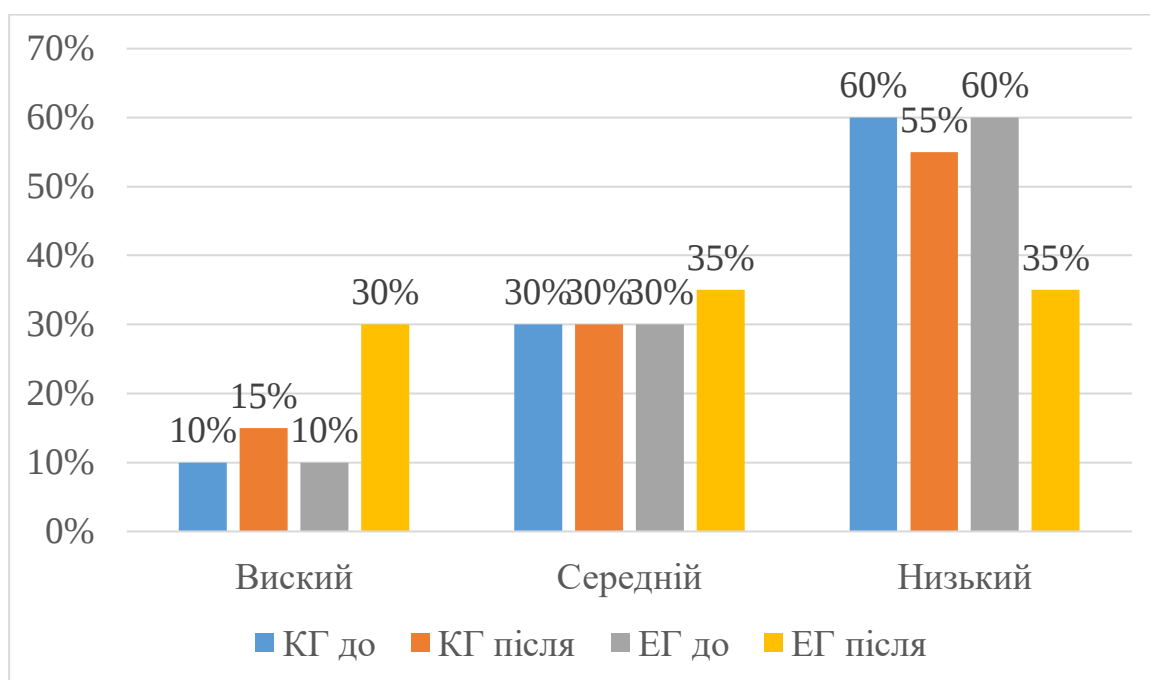

Рисунок 2.2 – Результати виявлення рівня самовираження у дітей старшого дошкільного віку на контрольному етапі експерименту

Графік чітко демонструє контрастну різницю між експериментальною та контрольною групами: у першій відзначається суттєве зростання частки дітей із високим та середнім рівнями, тоді як у другій показники залишаються практично незмінними порівняно з результатами констатуючого етапу. На рисунку простежується зменшення низького рівня майже ушестеро в ЕГ і стабільно високий показник низького рівня в КГ, що підтверджує ефективність застосованих педагогічних умов.

Графічне подання підкреслює закономірність: під впливом системно організованої творчої діяльності, індивідуалізованого підходу, створення предметно-просторового творчого середовища та розвитку комунікативних умінь діти експериментальної групи продемонстрували якісно новий рівень самовираження, тоді як у контрольній групі подібна динаміка відсутня.

Таким чином, було вирішено такі показники нашого дослідження:

- сформовано бажання розповідати іншим про свої здобутки;
- сформовано знання про доступні форми презентації себе;
- сформовані вміння використовувати мовленнєві конструкції;
- сформовано вміння презентувати свої досягнення.

Дослідження показало, що дошкільнята виявили підвищений інтерес до вивчення різних форм самовираження, активно ставлячи питання, спрямовані на аналіз різноманітності способів самопрезентації та виявлення закономірностей у цьому процесі. Педагогу, у свою чергу, адаптували свої методики та підходи, впроваджуючи інноваційні педагогічні прийоми, метою яких було розширення знань дітей про самовираження та формування у них позитивного ставлення до цього процесу.

Таким чином, можна констатувати, що в рамках дошкільньої освіти відбувається активний розвиток компетенцій самовираження у дітей, що, у свою чергу, сприяє їх гармонійному особистісному розвитку та соціальній адаптації.

Висновки до другого розділу

Другий розділ магістерського дослідження був присвячений емпіричному вивченню реального стану сформованості самовираження у дітей старшого дошкільного віку, розробці та апробації формуючого експерименту, а також аналізу отриманих результатів. На констатуючому етапі експерименту встановлено, що у більшості дітей спостерігався низький рівень розвитку складових самовираження. Це проявлялося у недостатньому бажанні презентувати власні досягнення, обмежених знаннях про форми

самопрезентації, труднощах у використанні мовленнєвих конструкцій для вираження власних думок і переживань, а також невміннях демонструвати особистий досвід у взаємодії з однолітками. Виявлені дані підтвердили необхідність спеціально організованої роботи, що стала основою подальшого формуючого експерименту.

Було розроблено цілісну систему психолого-педагогічних умов, спрямованих на розвиток самовираження засобами творчої діяльності. Сутність цієї системи полягала у поєднанні індивідуально-диференційованого підходу до вибору дітьми творчої діяльності, творчого підходу вихователя в організації взаємодії та створення предметно-просторового середовища, яке сприяє природному прояву дитячої творчості й самопрезентації. Впровадження означених умов здійснювалося поетапно: мотиваційно-цільовий, змістовно-діяльнісний та оціночно-рефлексивний етапи забезпечили поступове формування не лише навичок, а й внутрішніх установок на самовираження. Дітям надавалася можливість самостійно обирати вид творчої діяльності, створювати індивідуальний продукт, представляти його ровесникам і аналізувати результати власної творчості, що сприяло підвищенню самооцінки, впевненості у собі та розвитку внутрішньої мотивації.

Змістовно-діяльнісний етап мав ключове значення, оскільки саме в ньому діти здобували практичний досвід творчої активності та взаємодії. Використання арт-методів, театралізованих ігор, індивідуальних творчих завдань забезпечило поступове ускладнення діяльності, що дозволило кожній дитині проявити власний потенціал. Значну роль відіграло також створення середовища, яке надавало дітям можливість для вибору, експериментування та вільної творчості. Воно включало різноманітні матеріали, доступні форми художнього самовираження, місця для презентації створених робіт і взаємодії з групою. Педагог у цьому процесі виконував не контролюючу, а фасилітативну роль, допомагаючи дітям осмислити власний досвід та підтримуючи емоційний комфорт.

Контрольний етап експерименту дозволив оцінити реальний вплив запропонованої методичної системи. Аналіз отриманих результатів засвідчив значну позитивну динаміку: у дітей експериментальної групи спостерігалось істотне зростання високого рівня самовираження, зменшення кількості дітей із низьким рівнем та посилення середнього рівня. Порівняно з контрольною групою зміни були суттєвими, що підтверджує ефективність як обраних методичних засобів, так і загальної концептуальної моделі формування самовираження. Зокрема, позитивні зміни зафіксовано за всіма критеріями: мотиваційно-потребнісним, когнітивним і поведінковим. Підвищення бажання розповідати про свої досягнення, збільшення обізнаності про форми самопрезентації та зростання комунікативної активності свідчать про системний характер змін.

Таким чином підтверджено, що самовираження у старшому дошкільному віці може бути цілеспрямовано сформоване за умови науково обґрунтованого педагогічного супроводу. Формуючий експеримент довів, що ефективність роботи забезпечується комплексним поєднанням індивідуалізованої творчої діяльності, розвивального середовища та емоційно підтримувальної взаємодії з педагогом. Реалізована методика не тільки підвищила рівень самовираження дітей, але й сприяла цілісному розвитку їхньої особистості, розкриттю індивідуального потенціалу та формуванню внутрішньої готовності до самостійної творчої активності.

ВИСНОВОК

Проведене комплексне теоретико-емпіричне дослідження дозволило всебічно розкрити сутність і механізми формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку засобами творчої діяльності, а також обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, що забезпечують ефективність цього процесу. Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі самовираження, засвідчив, що в сучасній психології та педагогіці цей феномен розглядається як ключовий аспект становлення особистості, що забезпечує розвиток індивідуальності, суб'єктності та свободи творчої активності дитини. Самовираження в дошкільному дитинстві виявляється через природні форми діяльності дитини – гру, спілкування, творчу діяльність, художньо-естетичну активність, які створюють особливий простір для інтеграції її внутрішнього та зовнішнього досвіду.

На основі теоретичного аналізу визначено основні структурні компоненти самовираження: мотиваційно-потребнісний, когнітивний та поведінковий, які у своїй сукупності утворюють цілісну модель прояву індивідуальності дитини. Мотиваційний компонент відображає інтерес і внутрішню готовність презентувати себе, когнітивний – знання про способи і форми самопрезентації, а поведінковий – реальні уміння використовувати мовленнєві, невербальні та творчі засоби для демонстрації власної активності. Теоретичні узагальнення дали змогу сформуванню методичну основу дослідження та окреслити напрями подальшого емпіричного аналізу.

Емпірична частина роботи показала, що на початку дослідження рівень сформованості самовираження у старших дошкільників був переважно низьким, що вказує на недостатню педагогічну увагу до цього аспекту розвитку в традиційній освітній практиці. Одержані дані стали підґрунтям для створення авторської моделі формування самовираження, що включала низку психолого-педагогічних умов: забезпечення індивідуально-диференційованого підходу, створення творчого предметно-просторового середовища та реалізацію

педагогічної взаємодії на засадах творчого підходу. Ці умови були інтегровані у структуру формуючого експерименту, який складався з трьох етапів: мотиваційно-цільового, змістовно-діяльнісного та оціночно-рефлексивного.

У ході формуючого етапу діти отримали можливість вільно обирати вид творчої діяльності відповідно до власних інтересів і переваг, створювати індивідуальні продукти творчості, презентувати їх одноліткам, вступати в діалог, обмінюватися думками та емоціями. Значну роль відіграло створення розвивального середовища, яке стимулювало їхню ініціативність, сприяло емоційному комфорту та забезпечувало умови для спонтанної творчості. Педагог у межах реалізованої моделі виступав фасилітатором, який підтримував вибір дитини, сприяв її особистісній активності, заохочував дослідницьке ставлення до творчої діяльності.

Результати контрольного етапу експерименту переконливо підтвердили ефективність запропонованої моделі: у дітей експериментальної групи відбулося істотне підвищення рівнів самовираження за всіма критеріями; зокрема, значно збільшилася кількість дітей із високим рівнем, тоді як частка низького рівня істотно зменшилася. Натомість у контрольній групі, де робота здійснювалася у традиційній формі, показники залишилися практично незмінними. Це свідчить про те, що розвиток самовираження потребує спеціально організованої, структурованої та методично забезпеченої педагогічної підтримки.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що творча діяльність є ефективним засобом формування самовираження у дітей старшого дошкільного віку, оскільки вона містить потенціал для розвитку емоційної відкритості, комунікативної активності, креативності та самостійності. Вона комплексно впливає на особистість дитини, розвиває її здатність до самопрезентації, формує позитивний образ власного «Я», сприяє усвідомленню власних можливостей та досягнень. Психолого-педагогічні умови, визначені й апробовані в процесі дослідження, можуть бути використані у практиці дошкільної освіти як дієва технологія розвитку самовираження, що відповідає сучасним вимогам особистісно орієнтованої освіти.

Таким чином, проведені дослідження не лише підтвердили теоретичні положення про значущість самовираження для особистісного розвитку дошкільника, але й запропонувало науково обґрунтовану й практично ефективну систему педагогічної роботи, яка може бути застосована в освітній практиці для розвитку в дітей здатності до творчої самореалізації та успішної соціальної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемова Л.В. Театр і гра. К.: Томіріс, 2002. С.108-144.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. К.: Видавництво, 2012. 26 с.
3. Бех І. Д. Акценти мистецької творчості та виховання особистості. Естетика і етика педагогічної дії. 2012. Вип. 3. С. 38–43.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посібник. Київ : Академвидавництво, 2012. 256 с.
5. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014. 137 с.
6. Біла І. М. Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці. Практична психологія і соціальна робота. 2014. № 1. С. 4–8.
7. Білан О. І., Возна Л.М.. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» Тернопіль: Мандрівець, 2013. 264с.
8. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія. Одеса : Астропринт, 1999. 292 с.
9. Богуш А. М., Березовська Л. І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія. Півден. Наук. центр АПН України. Одеса, 2008. 203 с.
10. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 304 с.
11. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей (від народження до 7 років): монографія. Київ. 2004. 374 с.
12. Богуш. А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Київ: Видавничий дім, «Слово», 2008. 256 с.
13. Вітлугіна Н. Музичне виховання в дитячому садку. Київ. Вища школа. 978. С.58-64.

14. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2001. 23 с.
15. Гагаріна Н., Бабіч Н. Світ творчої уяви та фантазії : навч.-метод. посібн. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2020. 36 с.
16. Гальченко В.М. Психологічні чинники розвитку винахідливості у дітей дошкільного віку : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ., 2011. 297с.
17. Голюк О.А., Пахальчук Н.О. Характеристика типів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. Наука и инновации в современном мире: образование, воспитание, физическое воспитание и спорт. В 2 книгах. К 1.: монография / [авт.кол. : Безрукова Н.П., Львович И.Я., Преображенский А.П. и др.]. Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2017. С. 67 – 91.
18. Грузинська І.М. Психологічні умови розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. Дис. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2019.
19. Гураш Л. Відчути і збагнути: теорія і методика. Київ. Дошкільне виховання. 2002. С-84-111.
20. Дмитренко М. В. Формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованих ігор. Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення : зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Ніжин, 30 квітня 2020 р.). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 203–205.
21. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч.пос. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
22. Єнгалічева І. В. Креативний розвиток дітей дошкільного віку засобами театралізованих ігор. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2015. Випуск 36. С.59-61.
23. Карабаєва І. І., Ладивір С. О. Особливості розвитку уяви дітей. Київ: Шкільний світ, 2008. 128 с.

24. Карабаєва І. І., Літіченко О. Д. Розвиток пізнавальної активності дошкільників в умовах середовища взаємодії дітей з дорослими. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С. Д. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2011. Т. 7, вип. 25. С. 87-94.
25. Клименко В.В. Психологія творчості. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 479с.
26. Кононко О. Л. Дитяча креативність крізь призму Базової програми «Я у Світі». Дошкільне виховання. 2008. № 7. С. 3–7.
27. Котелянець Ю. Розвиток творчості дошкільників засобами театралізованої діяльності. Витоки педагогічної майстерності. 2020. Випуск 25. С. 106–110.
28. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей : навч. пос. Київ : Кондор, 2009. 200 с.
29. Кочерга О. Психофізіологія емоційно-почуттєвого благополуччя дошкільника. Дитячий садок. Спецвипуск за матеріалами Всеукраїнського Дня Дошкілля. 2010. № 25 (553). С. 8-12.
30. Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років: Монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. 354 с.
31. Кульчицька О.І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. Обдарована дитина. 2000. № 1. С. 10-14.
32. Луцак Н. Народні ігри як засіб збагачення дитячої лексики «Дрібу, дрібу, дрібушечки»: методичні рекомендації. Київ. Дошкільне виховання. 1999 №4. С. 5-7.
33. Макаренко Л.В. Театр і театралізована діяльність у сучасному дошкільному закладі освіти: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI. 2011. 211с.
34. Максименко С.Д. Генетична психологія особистості: психічний розвиток і навчання. зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. Вип. 31. С. 7-19.

35. Максименко С.Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посібник. ксменко. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
36. Масол Л. М. Методика навчання у початковій школі : посіб. для вчителів. Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
37. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
38. Новоселецька І. Е. Вплив мистецтва на розвиток художньо-творчих здібностей дітей п'ятого року життя в початкових мистецьких навчальних закладах. Молодий вчений. 2017. № 3.2 (43.2). С. 98–101.
39. Олійник О. М. Театрально-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Волощук В. О., 2017. 163 с.
40. Олійник О. Удосконалення акторської майстерності педагогів. Вихователь-методист дошкільного закладу №9, 2013, С. 20-27.
41. Піроженко Т. О. Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві. Дошкільне виховання. 2012. № 1. С. 8–15.
42. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.
43. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підр. Київ : Академвидав, 2013. 464 с
44. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб. Київ: Каравела, 2012. 328 с.
45. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Українське дошкілля», кер. проекту Жебровський Б.М.
46. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
47. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька. Тернопіль : навч. кн. Богдан, 2005. 57 с.

48. Сучасний дошкільний заклад: середовище для розвитку: навчально-методичний посібник / [Авт.-упоряд.: М.І. Каратаєва, О.А. Денисова, Л.А. Грицюк]. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2012. 352с.
49. Тітов І. Г. Творча уява молодшого школяра: її критерії та функції у навчальній діяльності. Обдарована дитина. 2008. № 10. С. 56 – 61.
50. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. Педагогічні науки : Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2018. Вип. 45 (106). С. 155–158.
51. Уланова С.І. Світоглядно-методологічні основи формування музично-естетичної культури. Художня освіта і проблема виховання молоді. Зб. наук. статей. Київ : Міносвіти України, ІЗМН, 1997.
52. Чорна Л. Г. Творче становлення особистості: природа, структура, функції. Практична психологія та соціальна робота. 2008. № 3. С. 66–72
53. Шаповал В. В. Психологічний тлумачний словник : Близько 2500 термінів. Харків : Прапор, 2004. 639 с.
54. Шевчук А. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей: методичні рекомендації. Дошкільне виховання. 2000. № 2. С.6-8.
55. Шевчук А. Творче освоєння дитиною світу культури. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2012. №12. С. 4-10.
56. Шинкарук В.І. Філософський словник. Друге видання. Київ, Головна редакція Української Енциклопедії, 1986. 763 с.
57. Шульга Л. М. Барвіста радість. Розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку на заняттях із малювання : метод. посібн. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2017. 336 с.
58. Шульга Л. М. Потенціал театралізованої гри у формуванні мистецько-творчої компетентності та всебічному розвитку дітей дошкільного віку. Publisher.agency: Proceedings of the 7th International Scientific Conference «Scientific Results» (Rome, Italy, July 25-26, 2024). 2024.С. 28–33.
59. Шульга Л. М. Психологічні особливості дошкільного віку як підґрунтя розвитку творчої особистості. Актуальні проблеми психології : збірн. наук. пр.

Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. Т. IV. Психологія розвитку дошкільників. Вип. 13. 2017. С. 213–222.

60. Шульга Л. М. Формування мистецько-творчої компетентності: методичні аспекти. Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2021/2022 навчальному році : метод. рекомендації : у 3-х ч. Ч. III. / відп. ред. О. Варецька, ред.-упор. О. Байєр. Запоріжжя : Статус, 2021. С. 50–67.

61. Яценко Т. В. Особливості сформованості творчої уяви у дошкільників з підвищеним рівнем пізнавальної активності. Актуальні проблеми психології : Психологія обдарованості. Збірник наукових праць / За. ред. С. Д. Максименка та Р. О. Семенової]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Т.6. Вип. 4. С. 231 –243.

62. Barron F. Putting creativity to work / R. Sternberg, T. Tardif (eds.). The nature of creativity. Cambridge: Cambr. Press, 1988. P. 76-98.

63. Csikszentmihalyi M. Society, culture, and person: A sistem view of creativity//R.Sternberg, T.Tardif (eds.). The nature of creativity. Cambridge: Cambr. Press, 1988. P.325-339.

64. Freeman J. The Emotional Development of Gifted and Talented Children. 20 Gifted and Talented International. 2006. Volume 21, Numdt 2. P. 20-28.

65. Goldstein T. R., Winner E. Enhancing Empathy and Theory of Mind. Journal of Cognition and Development. 2012. 335 p.

66. Kyung-Hwa L. The Relationship between Creative Thinking Ability and Creative Personality of Preschoolers. International Education Journal. 2005. № 6 (2). P.194-199.

67. Robinson K. Creative Schools : The Grassroots Revolution That's Transforming Education. Viking New York, USA 2015. 320 p.

68. Robinson K. Out of Our Minds : Learning to be Creative. Capstone London, 2011.368 p.

69. Torrance E. P. The Nature of Creativity as Manifest in its Testing. The Nature of Creativity. Sternberg R.J. (Ed.). Cambridge: Cambridge Univ. Press. 1988. P. 32-75.